Kotiseutukuvauksia Lounais-Hämeestä

XLIV

FORSSA 1966

FORSSA 1966 - FORSSAN KIRJAPAINO OY

Lahnalammin Eeva pääsi keskellä yötä kirkkoonkin puhuttelemaan vainajia

Ida Maria Kulmala kertoilee elämästään korpien kätköissä

Nykyinen radio-, televisio-, atomi- ja avaruusajan ihminen on altis ajattelemaan, että elämä ennenaikaan on ollut masentavan harmaata, raskasta raadantaa päivästä toiseen niukan toimeentulon saamiseksi. Ja sitähän se köyhän kansan elämä suurelta osalta on ollutkin, mutta on siihen sentään sisältynyt värikkyyttäkin. On vain muistettava, että mitä vaatimattomammat olosuhteet ovat, sitä vähäisemmät seikat ilonaiheiksi riittävät.

Tuollaisia toteamuksia tuli mieleemme istuessamme viime lauantaina Iida Maria Kulmalan kanssa hänen entisen asuntonsa, vanhakantaisen tuparivin aurinkoisella seinustalla Tammelan Teurolla. Iida Marialla on ikää lähes 86 vuotta, mutta hänellä on edelleen erinomainen muisti ja iloinen luonto. Valoisin värein hän maalaili elämänsä vaiheita, vaikka niihin päällisin puolin katsellen ei paljon muuta sisältynyt kuin kovaa työtä yksinäisillä olosijoilla salon sydämessä.

Iida Maria Kulmala asuu nykyisin poikansa Viljo Kulmalan hoivissa Urjalan-Helsingin tien varrella, jossa tällä vaimonsa kanssa on sekatavarakauppa Teuron työväentalon välittömässä läheisyydessä. Pienen pojantyttärensä Maija-Sinikan kutsumana Iida on kuitenkin hetkessä pihalla ja niin köröttelemme hänen entisille asuinsijoilleen. Tie sinne poikkeaa Teuron ja Lautaportaan väliltä ja sitä pari kilometriä taivallettuamme olemme perillä. Ja samalla on kuin olisimme siirtyneet ajassa vuosisadan taaksepäin.

Vesi nousi kynnykselle

Tie Kulmalan torppaan noudattelee hauskaa kangasmaastoa. Torpan lähettyvillä on kaksi kirkasvetistä lampea, joiden välistä tie mutkittelee. Kartassa niiden niminä on Haukilammet, mutta Iida Maria kertoo, että niitä on niin kauan kuin hän muistaa sanottu Koskuslammeiksi. — Noista lammeista on mieheni ja poikani pyydystäneet suuren määrän haukia ja särkiä ja tuon lahden pohjukassa minä olen kuusikymmentä

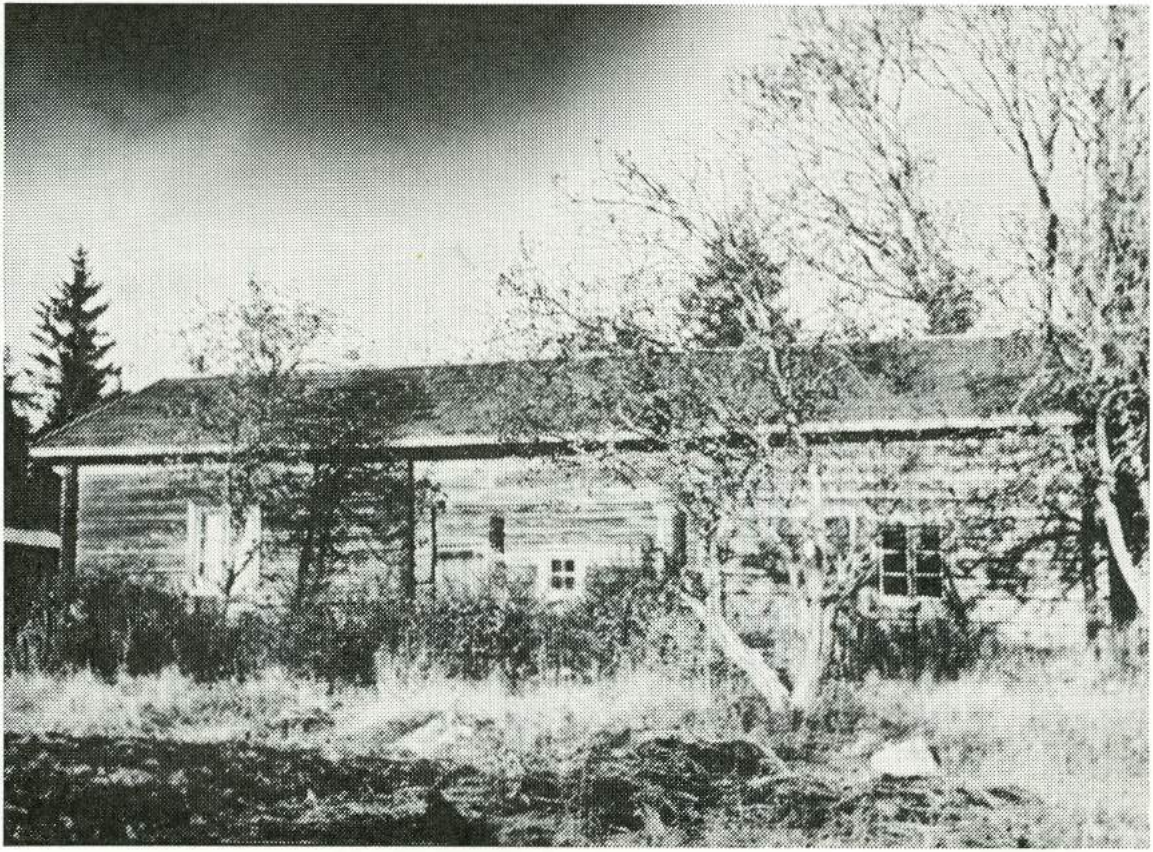

Kulmalan vanha tuparivi on kuin muisto menneiltä ajoilta. Ikää tämän rakennuksen vanhemmalla osalla, tuvalla, on sata vuotta.

vuotta pessyt pyykkiäni ja liottanut pellaviani. Vaan sitten ne kaivoivat syömärin, suuren kuivatusojan, joka imasi lampien pinnan metrin alemmaksi. Nyt ne ovat alkaneet jo ruohottua ja pian niistä ei taida olla mitään iloa. Ennen kuivatusta tälläkin paikalla oli lampien välissä vain kapea kannas. Kuuluisina köyhinä vuosina 1867—68 oli yksi kesä ollut niin sateinen, että noiden Koskuenlampien vesikin oli noussut Kulmalan kynnykselle asti. Miesvainajani isä kertoi, että lammen rantamat oli edelliskeväänä kaskettu ja kun vesi sitten vihdoin laski, oli kekäleitä pitkin pihaa, puheli vanhaemäntä Kulmala hieman haikeutta äänessään.

Vanha tupa

Ja sitten olimmekin perillä. Vanhojen omenapuiden, vaahteroiden ja tuomien keskellä kivikkoisella aholla on harmaa loppinurkkainen tuparivi. Pohjan puolella pihapiirin sulkivat talli-, navetta-, aitta- ja vajarakennukset, riihi oli hieman edempänä, kuten asiaan kuului. Näkymä oli runollinen. Maija-Sinikan avattua ovet työnnyimme ihmeen nuorteasti käpsehtivän Iida Marian perässä pirttiin. Kuin hellien hän kosketteli vanhoja huonekaluja ja esineitä kasvoilla harras ilme kuin pyhiinvaeltajalla. Pirtissä oli puhtaat matot permannolla ja kaikki esineet täsmällisillä paikoillaan. Oli kuin se olisi juuri pyhäksi siistitty. Keskiporstuasta johti yhdestä puusta tehdyt pykäläraput vintille, jonne Maija-Sinikka ketterästi kiipesi. Tuvanpuolella mielikuvat kiirehtivät vieläkin varhaisempiin aikoihin. Mestarillisesti laineille veistetyt seinähirret olivat kiiltävän mustia, valtaisa uuni vei enemmän kuin neljänneksen tuvan tilasta ja ovenpuolen katossa oli luonnonväärät orret.

— Ei täällä kylmä ollut, vaikka tämä tupa onkin maapenkkiperustalla eikä siis ole roskapermantoa. Tuohon uuniin mahtuu kaksikymmentäviisi suurta leipää ja sitä kun pakkasilla lämmitti, ei vilu tullut, kertoo Iida Maria vuosien taakse tähyävä katse silmissään.

— Tämän tuvan on rakentanut mieheni isä ja sikäli kuin olen saanut asiat kohdalleen, tämän tuvan valmistumisesta tuli viime keväänä kuluneeksi sata vuotta. Tuo pirtti on rakennettu myöhemmin, sitten kun oli vähän vaurastuttu. Yli kuusikymmentä vuotta minä olen täsä emännöinyt. Mieheni kuoli kahdeksan vuotta sitten ja siitä saakka tämä on ollut kylmillään. Pojat kyllä viljelevät maat, mutta eivät täällä asu. Mitäs ne täällä korvessa. Minä täällä vietän aikaani aina muutaman viikon kesäisin. Ja pitäväthän poikani tätä kortteerinaan täällä työskennellessään.

Tuvassa oli kylmä ja niin istahdimme navetan seinustalle, jota aurinko somasti lämmitti. Siinä Iida Maria alkoi kertoa elämänsä vaiheita.

Pikkupiiaksi kun kynnelle kykeni

— Tyttönimeltäni olen Rajaveräjä. Vanhempani olivat Teuron Laurilan mäkitupalaisia, moonamiehiksi niitä siihen aikaan sanottiin. Laurila oli silloin Saaren kartanon alustaa. Äitini oli syntynyt 1859 ja isä 1853. Vaikka äiti oli vähäinen ihminen, hänellä sentään oli kahden kaupungin nimet, hän näet oli Ristiina Loviisa. Eikä isäni nimi ollut vähemmän juhlallinen, hän oli katsos Kustaa Aadolf. Kun olin kymmenvuotias vanhempani siirtyivät pitämään Rajaveräjän torppaa, joka siihen aikoihin kuului Kalvolan Kutisten kartanoon ja Heinun kylään. Ei se ole tästä kaukanakaan. Nyt se kuuluu Tammelaan, ns. liitosalueeseen. 18-vuotiaana lähdin palvelukseen Akaaseen, mut-

ta sitä ennen olin jo ollut pikkupiikana mm. Patakankaan Puhtilassa. Vieraan palvelukseen oli torpparien lasten niihin aikoihin ryhdyttävä kohta kun kynnelle kykeni. Vuonna 1901 tulin takaisin kotipuoleen ja vuoden parin kuluttua menimme sitten yhteen Kalle Vihtori Kulmalan kanssa. Hän oli syntynyt 1879 ja asui tätä torppaa isänsä jälkeen. Tämä oli Teuron Ali-Tuomolan torppia ja taksvärkkiä tästä oli tehtävä kaksi ja puoli jalkapäivää viikossa sekä lisäksi muutamia hevospäiviä talon tarpeen mukaan. Tuosta puolesta päivästä sai kuitenkin maksun niin kauan kuin mieheni taksvärkin teki, mutta kun minä rupesin häntä »tuuraamaan« se lopetettiin, eivät värtteeranneet minua samanarvoiseksi. Kun tämä torppa itsenäistyi, sen pinta-alaksi tuli 18 hehtaaria. Minun tähän tullessani kuokittua maata oli noin viisi hehtaaria ja metsästä sai ottaa puuta vain tuiki tärkeään tarpeeseen. Meillä oli viisi poikaa ja neljä tyttöä ja niin peltoa kuokittiin lisää, mitä häntä nyt lieneekään, ehkä pari kolme hehtaaria enemmän.

Halla aina kärkkymässä

— Eihän sitä pellon antimilla olisi eletty, halla kun oli aina kärkkymässä. Mieheni souvasi talvet umpeensa, ja kun tässä ympärillä oli sekä Forssa-yhtiön että Kutisten kartanoiden metsiä, ei tarvinnut mennä yökuntiin. Ja minä pidin karjaa. Tavallisesti meillä oli viisi lypsävää ja nuorikarja lisäksi. Voi myytiin Forssan torilla. Sekä mieheni että poikani olivat myös pyssymiehiä ja kun lintuja oli niihin aikoihin runsaasti, niitä kertyi vuoden mittaan myytäväksi melkoinen määrä. Itse niitä ei juuri raskittu syödä, vain joku tohjoksi ammuttu pantiin omaan pataan, niistä kun ei saanut kunnollista hintaa.

Ilveksiäkin näillä main oli vielä silloin kun minä olin nuori. Susia ei sen sijaan enää juuri ollut, vaikka on tuosta läheltä sentään yksi hukka hölkytellyt. Mutta Flinckmannin pappa, jonka hyvin tunsin, oli niitä tappanut ties kuinka monta. Hän oli läheisen Siukolan eli Kuuslammin kylän seppä ja mylläri ja monta muuta ammattia hänellä oli. Korvat höreillä hänen juttujaan pikkulikkana kuuntelin.

Noitia ja tietäjiä

Noitia ja parantajiakin tällä kulmakunnalla vielä minun aikanani oli. Lahnalammin Fredrika ja Koskisen mamma saivat verentulon pysähtymään, olipa haava sitten minkälainen tahansa. »Nouse veri, laske veri, laski Jordanin virtakin kun Johannes Jeesusta kastoi«, he hokivat. Fredrikan ei parantunut mennä edes näkösille, kun lahtia tehtiin, sillä elukoitten verentulo hyytyi tällöin heti. Mutta hänen äitinsä Eeva, jonka vain hämärästi muistan, oli ollut vielä paljon suurempi noita ja tietäjä. Hän oli päässyt Tammelan kirkkoonkin keskellä yötä ja puhutteli siellä vainajia. Väitettiin, että hänellä oli kaulassaan pussi, jossa oli yhdeksän käärmeenpäätä. Kertoman mukaan hän oli mennyt myös Hattulan kirkkoon. Mutta sen permannon alle olikin ensimmäisenä haudattu aivan pieni lapsi ja kun hän ei tainnut mitään kertoa, eivät voineet muutkaan. Herransiunauksen lopusta alkuun lukemalla hän kuulemma sai kirkon ovet aukenemaan.

Hämähäkin seitti paransi

Uskoni noitiin ja verenseisottajiin sai kovan kolauksen jo aivan pieni ollessani. Isäni oli lyönyt kirveellä oikeasta jalastaan nuppuluun irti. Verta tuli haavasta kamalasti ja sen seisottamiseksi haettiin kaikki seu-

Tämän valtaisan uunin vaiheilla Iida Maria Kulmala on askarrellut kuusikymmentä vuotta. — Kaksikymmentäviisi suurta leipää tuohon uuniin mahtui ja kun sen lämmitti, ei tullut tuvassa kylmä kovillakaan pakkasilla, kertoi haastateltavamme.

dun parantajat. Fredrika ei kuitenkaan ollut kotona, mutta monia muita saapui. Verentuloa he eivät kuitenkaan pystyneet tukkimaan. Vaan sitten joku kehoitti panemaan haavaan hämähäkinseittiä ja se auttoi. Verentulo lakkasi ja haava parani ihmeen nopeasti.

Mutta kyllä parantajilla ja tietäjillä joitakin konsteja oli, joihin täytyi väkisten luottaa. Veli-vainaatani oli purrut käärme. Hänen jalkansa turvottui pahasti ja hän antoi ylen yhtenään. Vanhempani ehdottivat, että haettaisiin parantaja, mutta hän pani vastaan. Kun hänen kipunsa yhä vain yltyivät, hän lopulta antoi myöten.

Ja niin haettiin Fredrika. Hän kaatoi kahvekuppiin puunöljyä ja meni sitten porstuaan lukujaan lukemaan, mahtoi hän panna öljyn sekaan joitakin yrttejäänkin. Ja kun veljeni oli sen liemen juonut, hän oitis lakkasi oksentamasta ja oli pian täysin terve. Fredrika sitoi nyrjähtäneisiin jäseniin myös niukkauslankoja, jotka auttoivat taatusti. Piti vain saada niin vanhaa lankaa, ettei sen tekijää tunnettu. Ja langan piti antaa olla paikallaan niin kauan, että se itsestään hukkui.

Ali-Tuomolan Kalle-isännältä oli kadonnut Amerikasta tuotu kultakello. Sen takaisin saamiseksi hän turvautui tietäjään, joka ei kuitenkaan ollut omapaikkakuntalaisia. Viinasta oli tietäjä tapahtumaa tutkinut ja sanonut sitten, että kello tuodaan takaisin, mutta ei suostunut paljastamaan sen varastajaa. Ja parin päivän kuluttua kello löytyi hevosten rupusta. Ja tää on totta, tiedän sen varmasti, Iida Maria sanoi.

Kartta-ryssiä kavahdin

Rosvoja ei näillä main liikkunut, paitsi mitä oman kulmakunnan nuoret hulttiot pillojaan tekivät. Milloin joltakin hukkui lehmä korpeen, niin oletettiin, että omat vorot olivat elukan teurastaneet ja lihan myyneet. Erehtyivät, konnat, sitten murtautumaan yhteen kauppaan ja joutuivat kiinni. Yksi niistä hirtti itsensä linnassa. Mutta kartta-ryssiä minä kavahdin. Niitä oli täällä minun nuori ollessani seutua kartoittamassa. He rakentelivat korkeita torneja korkeille mäille pitkin korpia. Eivät ne mitään pahoja tehneet, mutta tuppasivat kopeloimaan. Paitsi eivät silloin, kun oli kapteeni mukana. Niillä oli kova kuri, herran aikana eivät uskaltaneet meihin likkoihin päin edes silmiänsä muljauttaa. Suviaikaan upseerit toivat rouvansakin tänne ja ne antoivat paljon ihmettelemisen aihetta.

Omin antimin tultiin joulukin toimeen

Tällaisia Iida Maria Kulmala meille kertoili. Tiedusteltuamme, miten joulunviettoon hänen kotitorpassaan valmistauduttiin, hän mainitsi, etteivät juhlallisuudet ylenpalttiset olleet. — Ei niihin aikoihin tölleissä ja torpissa edes jouluna riisipuuroa keitetty, omin antimin tultiin toimeen. Räätikkä- ja perunalooraa sekä makkaraa tehtiin ja lihaa oli pöydässä tavallista runsaammin. Joululahjoista ei niihin aikoihin mitään tiedetty, mutta olkia tuotiin permannolle ja se meistä mukuloista oli joulussa kaikkein parasta, mielin määrin kun saatiin oljilla peuhata ja leiskua.

Autioitunut on jo lapsuuskotini tienoo. Tyhjillään siellä ovat ainakin Mäenpään, Nummenpään, Hosian ja Viksaran paikat. Ja kotini Rajaveräjäkin puolittain, sillä siellä asuu vain yksinäinen vanha mies.

— Nykyajan mukavuudet on minullakin nyt tarjolla, mutta tänne vain mieleni aina palaa ja tänne taas ensi suvenakin tulen, jos Herra elinpäiviä suo. Sillä tänne ne kytkeytyvät elämän parhaat muistot, puheli Iida Maria Kulmala rupattelutuokiomme lopettaessamme. Ja tuon vanhan torpan tanhuville meidänkin aatoksemme varmaan vielä monta kertaa palaa, sillä sen vaiheilla on korven rauha ja kiireettömyyden tuntu, jollaista nykyajan ihminen kaipaa.

Forssan Lehti 28. 10. 1965.

Esko Viljanen

Hagertin mummu — railakas entisajan ronttismäkeläinen

Mieheni isoäiti, 'Haakerttin mummu', loi aikoinaan oman erikoisen roolinsa vanhan Ronttismäen värikkääseen elämänmenoon. Entisen kuuron kutojan suurella äänellä hän railakkaasti julisti olemassaoloaan sen kapeilla kujilla ja matalissa majoissa. Mummulla oli peräti "toisaikanel luanto". Saman auringonkierron aikana se saattoi näyttää monta kanttiaan. Juuri hauskimmillaan oltuaan, "ryssät ja ruattit" lauleskeltuaan, hän saattoi jostakin poikkipuolisesta sanasta kimmastua kipinöiväksi kiukkupussiksi, josta purkaantui kirouksia ja haukkumasanoja niin sapekkaita ja rietteitä, että heikkopäistä hirvitti. Kilpasanasille ei kannattanut yrittää. Toiseksi jäi suurisuinenkin. Jos ei mummu muuten viimeistä sanaa saanut, pyllisti hän hameet korvissa takapuolensa ja leuka ilkeessä irvessä kimahti: »Kato tonne, jolses ennen nähny o'.»

Mummu saattoi huomenissa tulla kyläkakkunyyti kainalossa takaisin, vaikka illalla ovia paiskoen olisi lähtenyt. Pääliinaisesta nyytistään hän suu hymyssä purki läjän "kymmenen pennin kakkuja". Joskus sieltä ilmestyi "satarammia kahvetta" sisältävä ruuttikin. Hyvällä päällä ollessaan mummu mielellään kertoili muistojaan. Joitakin on muistini pohjalla säilynyt.

✳ Mummu oli syntynyt viime vuosisadan neljännellä kymmenellä jossakin Jokiläänin töllissä. Pikkuinen Miina sai monien muiden aikalaistensa tavoin lähteä kohta kun kynnelle kykeni »Vorssav vapriikiin rahhaa tianaan».

»Yhreksättä käyresä mä tuliv Viksperin kankuriin. Vapriköörivainaa mun itte ottiki työhän. Vähäläntäseks vähä meinas... Voi, voi sitä onnee, kumma ensimmäisen litviikin sain. Viistoista kopekkaa selvää rahhaa... Piäni oliv viälä kutomaa ruvetesa, tartti palliki korkeempi tällätä, että mä ultum päät laittaan. Mutta hyvä musta kutoja tuli. Parhaasta päästä, itte mä laitom masinaniki».

Työpäivä oli silloin lapsilla sama kuin aikuisillakin, 12—15-tuntinen. Pienille koneen orjille hirmuisen pitkä. »Monta kertaa uni mum petti, ja nukun seisovillees. Jos mestari huomas se veti tukasta».

Ihmekkö, jos vahinko tuli, kun aamuneljältä pitkän matkan takaa oli tehtaalle astuskellut evväänä kova leipäpala ja suolainen silakka. Ruumiillinen rangaistus oli siihen aikaan työpaikoissa vielä yleistä, niin myös Forssan tehtaillakin. Miinakin kuuli usein työtovereitaan piestävän milloin mistäkin syystä. Pahoista työvirheistä, huonosta elämästä ja muusta.

»Ei mulle ittelle semmosta sattunu, vaikka kai joskus olis tarpeeseenki ollu. Evervaltaisia ja pualettomia mukulat siihen aikaanki oli. Vaikka oli niin pitkät tyäpäivät, niin syntiä kerriittiin tekkeen sillonki. Kumma sij jo isompana ollesani asuv Viksperim pytinkeillä yhteisesä kamarisa viiren muun likan kans, meitillä oli tapana pelata yäkauret korttia, maijaa ja turakkia. Saatiim mei siittä lystistä semmoten tyyrinki, ettem mä korttia ok kätteeni sen erän perästä ottanu. Kerram meitim pelatessammen tuli kamariin korsteenin kautta pitkäsiipinen musta lintu. Se lätki meittiä vuarom perrään ympäri korvia nii että pualpyärryksisä oltiin, ku se lopulta pesän suusta pois

lensi. Kamari oli sikin sokin, permanto tuhkaa ja nokkee puallaas, kortit ympäri nurkkia. Kylläs sen arvaat, korttipiru se oli. Oli meitin jo valtaas saanu.»

Forssan tehtaille kulkeutui alkuaikoina paljon ulkomaalaisia, teknillistä henkilökuntaa ja työmiehiäkin vaativimpiin ammatteihin. Miinakin avioitui ruotsalaisen rautasorvarin kanssa. Oppi mies suomea solkkaamaan ja Miina ruotsia, ainakin juomalauluja.

»Huanoo sem puhuminen oli. Kyllä mun joskus pisti vihaks, ku annon sille saunassa hyväks haurotuv vihraj, ja se sano: — Mite mine teme vihtu kans teke? — Kiukusani vetelin sitä päil läsiä tyvipäällä. — Kyllä mä sulle vihtua näytän senkir ruattir roikale.»

* Varsin nuorena jäi Miina leskeksi, kaksi lasta lattialla, kolmas syntymätön rinnan alla. Hautaan hän saattoi pitkän elämänsä aikana myös lapsensa, paitsi nuorinta, jota saattoivat vain kivääримiehet.

Kankurissa mummu kutoi 60 pitkää vuotta. Kuinkahan monta kilometriä kangasta hän ehtikään tukista kappaleina vetämään. Sattuipa hän kerran siellä kätilöksikin joutumaan.

»Se tuli konkia pitkin kooppiloora mahan päällä ja juur mun kohrallani se romahti pitkäksees ja rupes ponnistaan. Kum ma sihe hättään kerkisin, oliki jo möykäle sen hammeisa. Tutkaillankalla solmesin napanuara, ja joku toi tukillopun sen ympärille. Puukhollari hommas sentään hevosem, millä ne kottiin saatiin. — Manu tuliki si niin tarkaks, että komensi "kottiin poikii', kohta kuv vaan huamas jonkun liikaa keskupaikastaas paisuneeks.»

Vanhoilla päivillä ollessansa mummu mielitöikseen saunotteli pikkulapsia. Hossotteli ja hieroskeli löylyssä niin pitkään, että pienen nenänpää valkeni. »Vihrallehti lapsen kasvattaa ja tuuli kanampoijjaan.» Vanhaa elämän tietoutta käytännössä.

Noitakonsteja mummu myös harrasteli ja esiintyi mielellään kansanparantajana. »Vaikkemma Ilvesojam mammav väärtti okka», hän vaatimattomasti vähätteli. Muistan taioista muutaman. Kerran hän paranteli "peljästyneestä" minunkin poikaani. Ripsutteli hyppysillään löylyä kuumille pannunjaloille, vihtoi varvuilla ristikkäin lapsen pakaroita ja höpisi loitsua, josta vaivoin eroitin jonkin sanan: »... Kivistä tiätä kirkon takkaa, neitsyt Maarian sängyn alta...» Suolalla sivelemällä mummu paranteli ihottumia ja reumatismia. Suolat hän vei kouransa pohjalla ulos, heitti vasemman olkansa ylitse neljään tuuleen sanoen: »Me ittääm, me länteem, mut älä ihmisen kimppuun.»

Näitä nyt vielä sieti, mutta auta armias, jos olisi keltatauti iskenyt. Siihen oli vallan karmea parannuskeino. »Kustaan kolmeen mukkiin, otetaan niistä keskimmäinen, tipautetaan sekkaan kolme pääntäitä — ja juaraan kuumiltiis.» Kyllä mummu konstin tiesi, oli ruusu tai rupuli. Käärmeenkin osasi lumota. Näin se kävi:

»Ei saa näyttää pelkäävääs, tarttee vaan kattoo päiten ja huutaa: — Pirätä maa matoa, musta pelto perkelettä, Piatari hakkee asetta.»

* Vaikka mummu vakaasti uskoikin taikoihinsa, uskoi hän Jumalaankin silti ja hädän tullen otti turvansa ylimpään isäänkin. Kerran sai hänen silloin jo perheellinen poikansa äkillisen veren syöksyn, ja lääkärikin luuli hänen kuolevan. Paikalle osunut mummukaan, kaikkitaito vaikka oli, ei osannut muuta kuin ärjäistä häliseville mukuloille: »Rukkoilkai nyp, perkeleet, Jumalaaki, älkäikä hypelkö ku päättömät kanat.»

Kiroileminen oli mummulla verissä sen ajan tehtaalaisten tyyliin. Muistan kun pojanpoika

kerran häntä kiusotteli: »Etten tei, mummu, taivaaseen pääs, ku oletten niin kova kirroomaanki». — Mummu suuttui ja räyskäsi: »Perkele, kyllä mää vaan taivaaseem pääsem, mutta sää, saatana ep pääskä.»

Luokkarajat olivat mummun mielestä aivan asiaan kuuluvaiset. Kun sitten kansalaissodan puhjettua hänen ainoa elossa oleva poikansa valittiin Forssan punakaarttin intendentiksi, ei asia ollut ollenkaan mummun mieleen. Hän kiirehti poikaansa nuhtelemaan ja päätti puheensa sanomalla:

»Herrat mun on elättäny, ja sun kans. Mihis olsit sakkis kans joutunu, jolsei herroja mailmasa olis.»

Eipä mummu siekaillut herroillekin kyytiä antaa asiain vaatiessa. Kerran sitten, kun poika jo oli hengellään lyhyen herrana olonsa maksanut, yhtiö velkoi korkomaksuja mökkilainasta. Leskellä ja sakilla ei ollut leipääkään, saatikka markkoja, ja niin mummu lähti asialle "issoon konttooriin». Siellä selitettiin mummulle, että Hagert on yhtiölle suuressa velassa punakaarttin viemistä kankaista. Pitäisi edes nämä entiset lainat hoitaa. Siihen loppui mummulta nöyristely.

»Ja saatana», ärjäisi hän kaikkein isommalla äänellään. »Eiks se piisannu, kum perkeleet henkev veittem, — pitäskös sev viälä vainaanaki punakaarttiv vellaakki maksaa.»

»Reipas siksees on ku ruhjuki». Tällainen oli Hagertin mummun elämän ohje. Ja sitä hän omalla tavallaan käytännössä toteutti.

Forssan Lehti 4. 1. 1966.

Ida Karke

Savupirtin poika oli isäni

Ronttismäen kasvatti Ida Karke muistelee

Isäni syntymäkoti, Vaarnin torppa, Kaukjärven Kuuselan maalla lienee kirjoissa ja kartoissa vieläkin, vaikka tämä vuodelta 1838 peräisin ollut savupirtti on jo muistoistakin häipynyt. Eikä siellä päin taida enää sukujakaan asuskella.

Niinpä isäni piti savupirtin peruna kotoisessa totossa loimahtelevaa pystyvalkeata elämän suurimpana mukavuutena vielä Ronttismäessä asuessaankin. Hiilloksen hehkussa hän sulatteli syksyllä talteen ottamiaan pihlajanmarjoja tai paistoi tuhkassa itse pikku maatilkkusessaan viljelemiään nauriita herkuiksemme. Myös raa'asta nauriista isä raaputti puukon kärjellä makeata mäihää pienimpien suuhun. Nauriin kuori jäi hauskaksi kupiksi. Joskus taas hän veisti kuoren kokonaisena pitkänä kierukkana. Sitä sanottiin kultakelloksi. Lämmöstä herkistyneenä isän luontai-

nen jurous katosi ja karkean arkiminän alta paljastui rikas menneitten polvien perinne; arvoituksia, sananlaskuja, vanhoja kehtolauluja. Mielinpä niistä jonkin malliksi kertoa. Arvoitukset varsinkin olivat kansanomaisesti sanoja sumeilemattomia. Puoli vuosisataa myöhemmin pojanpoikani sai koulussa arestia esittäessään tällaisen: »Karhu mörisee kahlen kalliovvälisä.» Ei osannut siihen kukaan vastata, ja pojan viattomin silmin paukautettua vastaus oli: »Se on piaru.» Luokka räjähti nauramaan em. seurauksin.

Ahtaissa tiloissa, suuren sakin kesken jouduttiin useinkin etsiskelemään milloin mitäkin. Tuskaantunutta tavaransa tapailijaa isä lohdutteli rauhallisesti toteamalla: »Kyllä se löytyy, löytypä Silvom pataki, vaihka Turkutiälle putos».

Oli mukava päästä isän jalan päälle »toussuun». Siinä kiikkuessa jäi mieleen ties kuinka vanha laulunpätkä:

»Tou, tou, Tourun tamma,
ei se kynnä, ei se kanna,
eikä se anna varsammammaa.»

Sellaisia laulun loruja kuin »Hui sika, mettään...» «huis kukko kylpömään...», ym. muistan monia, mutta murheekseni en enää jaksa mieleen palauttaa hauskan pilkkarunon säkeitä, joilla irvisteltiin kykenemätöntä arvoitusten arvaajaa. Viisussa huonomuistinen ajettiin Pilkkalaan tietoa etsimään. Ylle puettiin paperiset vaatteet, jalkaan lasiset kengät. Annettiin hiiri hevoseksi ja lusikka reeksi. Kaikenkaltaiset vastoinkäymiset yllättivät onnettoman matkalaisen. Hiirihevonen pääsi irti ja pakeni metsään juuri kun oltiin kalliota ylittämässä. Lasiset kengät riuskuivat kivisellä tiellä sirpaleiksi haavoittaen jalkoja. Kaiken kukkuraksi tuli vielä rankka sade ja liotti sen paperisen vaatetuksen. Jalat verta vuotaen, alastomana ja loppuun nääntyneenä kulkija lopulta kuuli, miten »Pilkkalan portit paukku, ja pahat koirat haukku...»

Vieraanvaroista, joilla tulija Pilkkalassa vastaan otettiin, muistan vain, että tuliaistuopissa oli isännän omasta kehosta laskettua oltta ja tuohisessa juhlaateriana »vanhaa ruakaa». Monien koitosten ja kiusojen jälkeen tieto vihdoin annettiin.

Eräs isäni sanantapoja oli: »Ähisee ja puhisee ku vehkataikina». Kuinka ollakaan, me lapset saimme vehkasta sellaisen mielikuvan, että se olisi ollut hyvääkin herkkua, vehnään verrattavissa. Niinpä jahkailimme joskus, että, voi kun sais maistaa vehkaleipää! Isä melkein suuttui ja sanoi: »Ei se okkam mikkääl leikin asia, ku suasta täytyy leivällissää kaivaa. Ei semmosia saa toivotella.»

Kyllä isä tiesi, että leipä on kallis asia, kun oli suuret nälkävuodetkin elänyt. Oli siihen aikaan ollut rahtia ajamassa Turun ja Forssan välillä. Muutaman markan tienattuaan oli ostanut 'Vaakerluntin pakarista' selvästä jumalavviljasta leivotun leivän. Vuosikymmenten mentyä isä muisteli tätä juhlahetkeä: »Eikä mikkään om mun suusani

niim makkeelle maistunu, ku se rukkiinel leipä sillon».

Sotaväessä olostaan isä kertoi hupaisan jutun: »Oltiim Parolasa manoväärisä ja pirettiin ryssäin kans leikkisottaa. Piti vaan tyhjillä pyssyillä ammuta, mutta mei pantiim pirruuttammen santaa ja lehtiä kivăreihimmen ja răiskittiin ryssiä päin naamaa. Kyllä niille maa kelpas ja ne huusi siinä suhna sortvosmia ja jopposumaata silmiään varjellessaan. Sotaherroja naurotti niim pirusti, ja mei saatiir ryyppi miäheen sel lystil lopuks.»

Isäni 12 vuotta kestäneestä ensimmäisestä avioliitosta syntyneestä kuudesta lapsesta jäi eloon vain yksi poika, Janne. Tämä sai kulkea isän apurina halonhakkuussa Tammelan senaikaisissa mittaamattomissa metsissä.

Eväänä oli useimmiten vain kivikovaa hämäläistä reikäleipää. Pieni poika nurkui lasten tapaan särpimen puutetta. Isä sen kuin lohdutteli: »Pas se leipäspalanen sihen kannon nokkaan kyllä sihen särvin tullee.» — Eikä kuulemma kauvan kestänytkään kun tuli.

Janne-poika pääsi kasvatiksi enonsa taloon Matkun Mansikkalaan. Yksinäinen leskimies kokeili silloin kykyjään kulkukauppiaana. Näillä teillä hän löysi meidän äitimme, forssalaisen tehtaan tytön, joka oli häntä melkein kolmeakymmentä vuotta nuorempi. Vahinko siinä silti tuli, vaikka äitini sanoi aina pois sängystä hypänneensä, kun isäni askeleet porstuasta kuuli. Naimisiin mentyä isäni saikin vakinaisen työn puulaakin hevosmiehenä. Pienen pienessä pöksässä Ronttismäessä, Himbergin piharakennuksessa, syntyivät vanhin sisareni ja kaksi veljistä. Kolmas poika syntyi jo isän omatekoisessa mökissä »takapääsä mäkkee». Se oli kyhätty joltain Kaukjärven talolliselta ostetusta vanhasta punahonkaisesta riihestä. Kun minä sitten aloin vuosisadan alussa aistia ympäristöäni, oli pirttiä jo jatkettu tuvalla, jossa oli mahdottoman suuri leivinuunikin. Musta ja matala oli pirttimme, mutta lämmin ja viihtyisä. Eihän meillä ollut puun puutetta, kun isä ajurina kuljetti kotiin hylkypuuta jos minkälaista, purettujen rakennusten jätteitä, nikkariverstaan tölkkejä ym. Eipä syyttä äitini leuhkinut: »Peltolaska polttaa tuahia ja mää tervaksia.» Peltola oli naapurimme. Perheen isä oli työssä halkotarhassa ja kantoi kotiin tuohia poltettavaksi. Niistä verstaan tölkeistä oli toki muutakin iloa. Ne olivat verrattomia leikkikaluja. Niistä rakennettiin linnat, sillat ja korkeat tornit, niistä veistettiin hevoset, reet ja rattaat. Käsissäni on monta arpea muistona noista askarteluista.

»Rekkoolim pualelta» pois kuljetettavien jätteiden joukosta isä valikoi käyttökelpoiset puut ja pensaat ja istutti ne omalle pihallemme. Niinpä siitä kehittyi aikaa myöten kaunis kuin Eedenin tarha. Keväin kukkivat »pursut ja pirenit», ruusut ja sirenit, mutta ylinnä kaiken omenapuut. Syksyisin isä toi kuorman 'listittyjen' juurikasvien naatteja kanojen ja sian rehuksi. Niiden seasta löytyi pikkusormen mittaisia pork-

kanoita ja pienenpieniä sipuleita. »Murutit» rouskutimme niinensä, mutta »löökit» hiillostimme tulella. Kylläpä osasivatkin maistua makeilta.

Isän hevosen nimi oli Rappe. Se oli vanha, rauhallinen valakka. Saimme sille joskus antaa »järsäpalan» kädestä. Se oli jännää. Riemullista oli ajaa rattailla, varsinkin jos sai ohjata Rappea. Lasten ja eläinten kanssa isä tuli erinomaisesti toimeen, vaikka olikin aikuisten maailmassa äreä ja luoksepääsemätön erakko. Hänellä oli oma, muista poikkeava elämän tyylinsä. Hän ei ollut vähääkään seurallinen, ei käynyt kylässä, ei kirkossa, ei pyhittänyt edes lepopäivää, mikä oli uskovaisen äitini suuri suru. Sunnuntaiaamuisin hän nousi auringon keralla puitaan, pensaitaan ja perunamaataan vaalimaan. Tästä puuhasta hän löysi onnen ja tyytymyksen.

Oli isällä sentään yksi ystävä, Tanhuav Ville, joka joskus kävi meillä. Tällöin he istuskelivat pihalla ja nuuskamälliä imeskellen 'meiniskelivät' maailman menoa: »... Lönruu-vainaa sano, että kum maa kasvaa niin isoks, että se ulttuu aurinkoon, tullee maailmalloppu.»

Kaikessa yksinkertaisuudessaan isäni elämänkatsomus sisältyi suuren Nasaretilaisen nimissä olevaan lauseeseen: »Minkä haluatte ihmisten tekevän teille, tehkää se myös heille.» Isä ei puuttunut muiden menoihin, ja ainoa, mitä hän muilta odotti oli saada olla omissa oloissaan.

Kun minä muinoin punakaartin keittiössä leipääni ansaitessani opettelin sosialismin aakkosia ja punaisessa uhossani yritin isääkin valistaa, hän kotvan kuunneltuaan ohaustaan kynsäisten morahti: »Neuvo sää toiste poikaas».

Olipa kuin isä elämänsä ehtoossa olisi jälleen heitetty lapsuutensa päiviin. Hän näet joutui sodan vuoksi kokoamaan henkensä pitimiksi, josei juuri suovehkaa, niin nokkosia kujasilta kuitenkin. Ja valaisemaan puhteitaan kuin savupirtissä muinoin — pärevalkealla.

Forssan Lehti 16. 1. 1966.

Ida Karke

«Me hukkaan syövät seurasimme äitiämme sirohameita myymään«

Pikapiirtoja äitini Ida Saarisen elämästä

Äitini oli Ypäjän Kartanonkylän kartanon patruunan palkkapiialleen laittama »omalupanen». Viime vuosisadan vaiheilla moni ihmiselämä alkoi samoissa merkeissä. Eivät herrat juuri sukujaan tunteneet, mutta »patruuna» oli siitä erikoinen, ettei näitä

nuoruutensa syntejä hävennyt. Jollekin tällaiselle pojalleen kuului talonkin ostaneen. Äitinikin turvautui joskus hätäpäivänään komiaan elonantajaansa. Muistan kerran aivan pienenä olleeni mukana matkassa ja istuneeni hienon, hyvätuoksuisen herra-isopappani polvella. Sattuipa äitini matka kartanoon patruunan hautajaisten jälkeenkin. Unto-veljeni oli mukana ja poikaa katsellessaan patrunessa oli purskahtanut itkuun: »Voi, voi, kun tuo poika on pappa-vainaan näköinen . . .»

Forssan tehtaassa käyvän äitinsä äidin hoivissa, Jokioisista Forssaan johtavan maantien mutkassa könöttävässä Kopila-nimisessä tönössä äitini kasvoi. Hänen oma äitinsä kuoli nälkävuosien aikana »lämpimään tautiin». Muistikuvaksi lapselle jäi mummon käsivarrelta mustan arkun katseleminen: »Siinä äitis nym makkaa.»

»Kopilan Iita» joutui kaltaistensa lailla jo pikkutyttönä »Vorssav vapriikiin pupinoita sortteeraan», ja siitä vähin erin, iän ja kasvun karttuessa, vaativimpiin töihin. En jaksa muistaa kertoiko hän olleensa kaar-, hahtuva-, muula-, vaiko pinmasiinissa. Jossakin niistä hän kuitenkin lapsuutensa ja nuoruutensa päivät kulutti. Samoihin aikoihin Forssan tehtaassa ansaitsi leipäänsä Jokioisten kuulu tytär, Miina Sillanpääkin. Äitini oli vuoden verran häntä vanhempi, he siis olivat melko yhdenikäiset. Tiedä, vaikka hyvinkin olisivat ystävystyneet ja samaa matkaa työssä kulkeneet. Kovinpa erilaisia teitä he myöhemmin joutuivat kuitenkin taipaloimaan.

Tehtaanlikkojen lemmenkirjurina

Tehtaalaislapsilla taisi olla jo siihen aikaan jonkinlainen koulunkäyntimahdollisuus. Vai mistä lienee peräisin äitini aikalaisekseen hyvä kirjoitustaito. Vielä hänen kuolemansa jälkeen löytyi kotimme kätköistä konsepteja, joiden mukaan hän tehtaantyttöjen lemmenkirjurina laati »preivejään».

»Nyt otan pännän käteeni ja panen mustaa valkoiselle sinua muistellessa. Kun tulee suvi, niitulla käyskelemme, kukkasista seppeleen kaulaasi kiedon . . .»

Kotimme vanhassa raamatussa säilyy näyte äitini tyylistä. Se on vanhimmalle sisarelleni omistettu elämän ohje:

»Muista aina Flikkani jumalaa että se on meitin oikia Isämme joka meitistä murheen pitää, Ettes vaan Mailmallisiin rakastuisi, minä ostin tän kirjan sinulle muistoo jos jälkeen jäät minusta eikä olis sulla neuvojaa mutta viljele jumalan sanaa niin saat ymmärrystä että voisit Siivosti elää että viimein Taivaassa toisemme kohtaisimme

Ida mari Saarinen
kirjotti 1890 v»

Olipa hänellä, näemmä, aavistus välimerkeistäkin ja suurista puukstaimista, vaikka niiden paikka oli sattumanvarainen.

Äidin lukemisen hinku eroitti myös hänet mäen muista muijista. Kirjojakin meillä oli. Iso Raamattu, Aarreaitta, Kenoveeva ja Turmiolan Tommi sekä tietenkin aapisia, katekismuksia ja virsikirjoja.

Kirjastotalon »lainastosta» sai pienellä maksulla lainata maallisia ja hauskoja kirjoja, joita äitini parhaina päivinään ahkerasti viljeli. Mutta äitini oli sairaalloinen melkein koko muistinaikani. Ajoittainen ankara päänsärky rajuine oksennuskohtauksineen teki elämän vaikeaksi, taisipa se kuolintautikin pitkän ajan voimia jäytää. Myöhemmin hän ei jaksanut iltaisin lukea, mutta veljet lukivat vuorotellen lainakirjojen jännittäviä tarinoita. Me kuuntelimme makuulla. Aina en lukemiseen nukahtanut vaan kuulemani kummitteli mielessä pitkälle yöhön. Kun valittelin

unettomuutta, äiti kurkotti yli pikkusiskon kätensä, raaputteli rauhoittavasti päätäni, luki »Isämeidän» ja lohdutteli: »Kun siunaa ittees, kyllä uni tullee.»

Siroista hameita

Äiti ei enää neljänneltä lapselta jaksanut tehtaassa käydä. Ja isän ansio oli kovin vähäinen. Vaikka kanoja ja sikaakin pidettiin, ei se tahtonut piisata. Toimeentuloa parantaakseen äiti osti vähittäismaksulla ompelukoneen ja alkoi omalaatuisen liiketoimen. »Isosta puarista», yhtiön kaupasta, sai ostaa mitättömään hintaan viimeistelyssä jääneitä, kapeita kankaanpaloja, siroja. Näitä tuotiin kotiimme säkkikaupalla. Meille lapsille mieleistä työtä oli sirojen sortteeraaminen. Pakat oli viimeistellessä kiinnitetty toisiinsa joko liisteröimällä tai neulomalla. Näistä yhdistekohdista leikkaamalla sirot juuri tulivatkin. Nyt oli sirot neuleet ratkoen ja liistatut irtirepien lajiteltava kukin laatu ja väri omaan kasaansa. Monitaitoinen äitimme ompeli koneellaan siroista sen ajan käytännön mukaisia pitkiä ja leveitä alushameita. Hänellä oli silmää ja makua ja niin hän onnistui joskus saamaan taidokkaitakin luomuksia. Silloin hän hyvillä mielin hyrähti: »Kas vaan, ko tuli taas nätti piarukello.»

Äitini oli leikkisä ja iloluontoinen, vaikkakin paljon sairasteleva, vanhan, juron miehen vaimona usein masentui alakuloiseksi. Ommellessaan hän aina oli parhaassa viressään, jutteli mukavia ja lauleli kaihoisia lemmenlauluja:

»Yks neito nuori, ihana kuin kedonkukkainen
kahdeksantoista vuotias, Ilona niminen...»
— — —
Päivä ennen sunnuntaita tyttö pojal oli venheessään,
eipä tiennyt tyttö nuori, mitä pojal oli mielessään...»
— — —
»Alasti synnyin mä maailman helmaan, itkulla eloni aloitin tääl.
Rikkaaksi luoja mun siunaapi kerran, yhäällä, luonansa pilvien pääl...»
— — —

Minulle äiti lupasi koneensa perinnöksi, jos käväisisin permantoa ja kiikuttaisin pikkusiskoa hänen työtä tehdessään. Opettelin juuri siihen aikaan kirjoitustaitoa. Niinpä latinalaisittain tekstasin koneen komon sisäpuolelle: »iita saarinen on tän masinin oikia omistaja.» — Kas, ettei vain vahingossa olisi muille joutunut.

Kesän tultua äiti sonnustautui talvisen aherruksensa aikaansaannoksia maakuntaan kauppailemaan. Tähän tarkoitukseen oli isä aikoinaan tehnyt käsirattaat. Niihin nyt kuormattiin säkkeihin sullotut sirohameet, kahvipannu ja muuta pientä matkassa tarvittavaa. Säkkien väliin sijattiin pehmoinen pesä pikkusiskon matkantekoa varten. Toiset saimme juosta lyrpytellä rattaiden perässä. Me kaikki »hukkaansyövät» seurasimme äitiä »mailmalle». Niin kuin Rajamäen rykmentti jurrasimme »ylös, alas mäkkii», äiti aisoissa, minä ja veljeni takalaudasta työntämässä. Tienvarren taloihin poikkeiltiin ja sattuipa usein iloinenkin vastaanotto. »Vorssammuijaa» oli odotettu. »Kauppa kävi ku siimaa» ja siinä sivussa »puurostettiin». Pullea pussillinen jyviä oli rattaiden pohjalla kotituomisiksi. Iloisena isä ne myllytti maittaviksi uutispuuroksiksi. Äidin kaulassa riippuvassa pienessä kangaspussissa helisi monta hopea- ja kuparikolikkoa talven pitkien viikkojen varalle.

Loppuun saakka äiti leipämme eteen ponnisteli. Viimeisellä 'maailman matkalla' vuotta ennen kuolemaansa hän oli jo melko loppuunajettu. Näännyttävä yskänpuhti seurasi jokaista mäkinousua ja lepotuokioita oli pidettävä tämän tästä. Olin silloin jo isoin perästätyöntäjä, minua

vanhemmat olivat jo puolipäiväisinä tehtaassa. Jouduin 'reisun päällä' usein hieromaan äidin pakoittavia hartioita. Mahtoiko minun vähäinen saattoni suurtakaan helpotusta herutella.

"Mun täyty viälä kerran nährä kotopiha"

Ankaran kuoleman lähetessä äitini taipumus uskonnollisuuteen kasvoi. Liekö hänellä muunlaisista maailmankatsomuksista hajua ollutkaan. Ensimmäisten vaalien suuren kohinan aikaan muistan hänen sentään lausuneen: »Kyllä sosialistit muuton hyviä olis, mutta ko ne kiältää Jumalan...»

Sairauden pahetessa lemmenlaulut vaihtuivat Siionin Kanteleeseen: »...kotia on ikäväin, maasta matalasta...»

Äiti ei enää jaksanut eikä nähnyt lukea ja hänen viihdytykseksen jouduin jo 9-vuotisena lukemaan ison raamatun, paikoin useampaankin kertaan.

Viimeiset kolme kuukauttaan äiti sai olla sairaalassa. Sieltä hän kerran yöllä viimeisillä voimillaan tuli kotiin. »Mun täyty viälä kerran nährä kotopiha suven kukkasisa», hän sanoi. Eikä sitten monta päivää mennyt, kun isä minut suurukselle tultuaan herätti sanomalla:

»Nous yls ny, likkapaha, kos olet orpo jo.»

Forssan Lehti 30. 1. 1966.

Ida Karke

«Valokuvattaviksi tultiin ennen aikaan vakavina kuin kirkkoon«

Valokuvaustoimintaa Forssassa 5 vuosikymmentä

Tänään tulee kuluneeksi 50 vuotta siitä, kun Forssan vanhin valokuvaamo Hellas — sen perinteitä jatkaa Foto-Hellas — aloitti toimintansa. Tästä johtuen kävimme haastattelemassa ko. liikkeen perustajia Heikki ja Greta Lindforsia tallentaaksemme yhdyskuntamme valokuvausalan kehitysvaiheita. Muistojen kätköistä pulppusi esiin värikkäitä kuvia, joiden 'historiallisuus' on kuitenkin vain osittain asiakirjallisesti todistettavissa. Se kuitenkin on varmaa, että Forssan tiettävästi ensimmäinen 'ateljee'-valokuvaamo Regina siirtyi 3. 2. 1916 Heikki Lindforsin omistukseen, kauppakirja on nimittäin tallella.

Heikki ja Greta Lindforsin muistaman mukaan Forssan ensimmäisen varsinaisen valokuvaamon perusti Jakob Ljungqvist noin vuonna 1913. Tarkoitusta varten hän rakennutti oikein 'ateljeen' rautatieasemalle johtavan tien varrelle nykyisen Aurasen Kirjapainon kohdalle. Kohta kuvaamonsa avattuaan Ljungqvist kiinnitti palvelukseensa valokuvaaja Oskar Södergrenin. Ennen pitkää tämä kui-

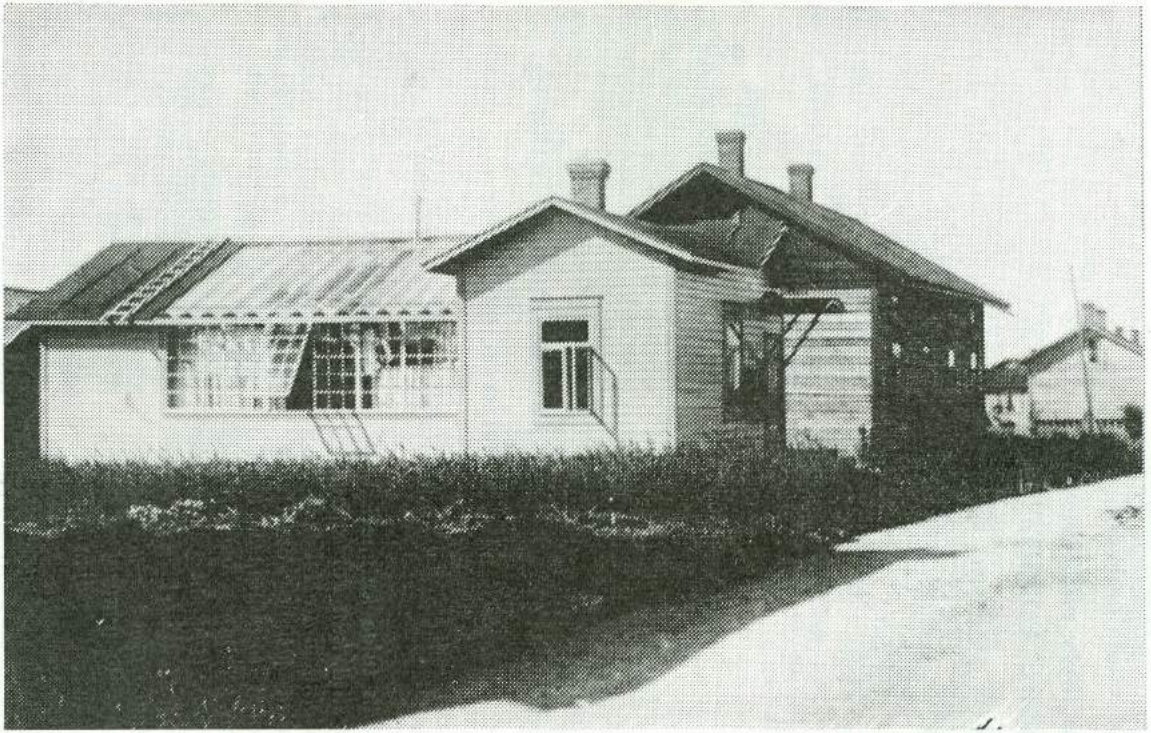

Forssan ensimmäinen valokuvausliike 'Regina' sijaitsi etualalla olevassa talossa Rautatienkadun varrella. Kuten kuvasta voi todeta, 'ateljee' oli riittävän valon saamiseksi varustettu lasiseinällä ja -katolla.

tenkin oivalsi, että Forssassa olisi toimeentulomahdollisuuksia kahdellekin kuvaamolle. Niinpä hän perusti oman liikkeen miltei vastapäätä Reginaa. Ja hän oli oivaltanut tilanteen aivan oikein, koskapa hän sitten toimi alalla menestyksellisesti monta vuosikymmentä.

Jostakin syystä Jakob Ljungqvist työlästyi valokuvaamoonsa ja myi sen koneineen päivineen Heikki Lindforsille 2.500 markan hinnasta. Tällöin kuvaamo sai nimen Hellas. Elokuussa 1918 Oskar Södergren kiinnitti palvelukseensa nuoren ja kauniin Greta Malmbergin, johon Heikki Lindfors ihastui. Marraskuussa samana vuonna hän siirtyi Valokuvaamo Hellaksen vastaavaksi hoitajaksi ja ennen pitkää hänestä tuli myös rouva Lindfors. Greta-rouva arvelee vieläkin, mahtoiko 'hurmuri-Heikki' häneen tosissaan ihastua vai halusiko hän vain saada pätevän ammatintaitajan pois kilpailijaltaan.

Tämä on kuin kirkko

Vuoteen 1923 asti valokuvaamo Hellas toimi ent. Ljungqvistin valokuvaamon suojissa. Mainittuna vuonna kauppias Lindfors rakennutti Rautatienkadun varrelle oman liiketalon, jonka yläkerta suunniteltiin valokuvaamoksi upeine ateljeineen. Ent. Ljungqvistin huoneisto vuokrattiin muihin tarkoituksiin. V. 1934 se tuhoutui tulipalossa. Uusi ateljee vastasi ajankohdan huomioonottaen korkeita vaatimuksia. — Niinhän tämä on kuin kirkko, huudahti muuankin metsäkulman mies kuvaamoon tultuaan. Ja vakavina kuin kirkkoon ennen aikaan valokuvattaviksi tultiinkin, kertoi rva Lindfors.

Tilapäisiä valokuvaajia Forssassa lienee ollut jo 'Reginan' aikoina, mutta Södergrenin ja Hellaksen jälkeen lienee seuraavan 'ateljeen' perustanut tänne turkulainen valokuvaaja S. Schuffert, jolla oli kuvaamoja eri puolilla maata. Kerrottiin, että hänellä oli paljon rakastajattaria ja sitä mukaa kuin hän niihin kyllästyi, hän perusti heille valokuvausliikkeen, tietenkin jonnekin muualle kuin Turkuun. Tällaiset puheet saattavat olla ilkeyden juontamia. Tosiasia on, että Schuffertin valokuvaamo toimi Forssassa monta vuotta.

1920-luvulla Forssassa oli ammattimaisia valokuvaajia jo useampia. Muuan näistä oli ruotsinmaalainen Georg Wangell, joka romanttisilla kulisseilla varustetussa teltassaan otti varsin hyviä valokuvia. Pian hän sai seuraajakseen muita telttavalokuvaajia, joiden toiminta kuitenkin jäi lyhytaikaiseksi. 1930-luvulla Forssaan perustettiin mm. Uusi Valokuvaamo, joka edelleen jatkaa toimintaansa.

Greta Lindfors kertoi, että Valokuvaamo Hellaksessa oli sen toiminnan vilkkaimmillaan ollessa 7—8 työntekijää. Näistä suurin osa oli oppilaita, joille ei maksettu paljonkaan palkkaa. Mutta alalle pyrkijöitä oli silti runsaasti, sillä useimmat heistä tulivat palvelukseen saadakseen opin oman liikkeen perustaakseen. Niinpä sitten Hellaksen oppilaat ovat perustaneet valokuvaamoja eri puolille Suomea.

Vaihtoi vaatteensa »kalsareita» myöten

— Valokuvaus oli ennen aikaan perin juhlallinen toimenpide, kertoi Greta Lindfors. Paremmat perheet kävivät valokuvauttamassa itsensä kerran vuodessa, mutta työläisperheet vain kerran vuosikymmenessä jonkin merkkitapauksen yhteydessä. Erityisesti on jäänyt mieleeni muuan mies, joka ateljeehemme tullessaan kysyi, olisiko sellaista soppea, jossa voisi vaihtaa vaatteensa. Toki sellainen löytyi. Ja täällä mies vaihtoi vaatteensa

kalsareita myöten. Ja kun kuva oli otettu, hän muutti taas työvaatteet päällensä. Se oli omiaan osoittamaan, miten vakavasti meidän oli otettava ammattimme.

Ruumiiden valokuvaus oli niinikään siihen aikaan tavallista. Tästä on tullut tunnetuksi mm. hokema: Aivan hiljaa, sanoi Södergren, kun kuollutta kuvasi. Ei hän suinkaan vainajaa tarkoittanut vaan ympärillä häliseviä surevia. Paljon huvittavampi oli hänen heikosti suomen kieltä taitavan rouvansa huudahdus eräässä kaupassa. Täällä tehtiin kauppaa vasta paistetuista munkeista. Muuan rouva mainitsi tällöin, ettei hän voi sietää munkkeja. Tähän rva Södergren huudahti: O, mine ole ollu yks munkkipannu jo monta vuotta.

Retusointi taiteilijan työtä

Valokuvaajalta vaadittiin niihin aikoihin ehkä moninaisempia taitoja kuin nykyään. Esim. kuvien vedostaminen tapahtui ikkunalla valottamalla, jossa niitä jouduttiin pilvisinä syyspäivinä pitämään aamusta iltaan, koska valaistus oli heikko. Myös varsinainen kuvanotto kesti silloin paljon kauemmin. Hämärissä ja pimeän aikana kuvat jouduttiin ottamaan magnesiumin avulla. Jauhetta asetettiin 'sihveliin' ja se sytytettiin eräänlaisen salpietaripaperista valmistetun sytytyslangan avulla. Kuvattavat joutuivat langan palamisajan pysyttelemään liikkumattomina ja tästä johtuu entisaikojen kuvien jäykkyys ja asetelmallisuus.

Ehkä huipentuneinta valokuvausalan ammattitaitoa tarvittiin 'retusoinnissa' eli korjailussa. Oli suoritettava mitä moninaisimpia muodonmuutoksia. Tietenkin oli kuvattavan naamasta poistettava kaikki rypyt, syylät ja finnit, ehostettava tukkaa jne., vieläpä siistittävä solmiota ja kauluksia. Korjaus suoritettiin neulanterävällä lyijykynällä ja se oli suorastaan taiteilijan työtä. Hyvä 'retuseeraaja' teki kuvattavasta hienon ilmestyksen kuitenkin asianomaisen piirteet säilyttäen. Ei ihme, että asiakkaat olivat tyytyväisiä, tulihan monista kuin filmitähtiä.

Kuten sanottu, valokuvaus oli niihin aikoihin, jolloin ei vielä ollut sähkövaloa, hidasta puuhaa. Kirkkaana päivänä saattoi passikuvan saada parissa kolmessa tunnissa, nyt sellainen valmistuu noin minuutissa.

— — —

Heikki ja Greta Lindfors luovuttivat valokuvaamon pojalleen Raimo Lindforsille 1957, jolloin hän — sitä ennen useita valokuvausalan kursseja käytyään — ryhtyi hoitamaan liikettä päätoimenaan. V. 1960 hän siirsi liikkeen Sibeliuksenkadun varrelle liittäen sen yhteyteen myös valokuvausvälineiden myynnin. Tällöin hän muutti liikkeen nimeksi Foto-Hellas.

Forssan Lehti 3. 2. 1966

Esko Viljanen

Ronttismäen lasten hupihetkiä ja leikkien lumoa entisaikaan

Kotoinen ympäristö, »Takapäämäkkee» on niin mieleeni iskostunut, että milloin uniakin näen, siellä ne tapahtuvat. Ihka kirjoittamattomaan tauluunhan maailmankuva siellä piirtyi. Kaikki oli uutta, ennenkokemattoman suuriarvoista, mitättömyydetkin. Myöhemmin kuultuna ja ymmärrettynä oli Ronttismäki vuosisatamme alussa huonossa huudossa. Mäen etupäässä saattoikin elämä olla levotonta, olihan siellä talotkin isompia ja niissä asui »hyyryläisinä» sellaisia tehtaantyttöjä, jotka »hyysäsivät» trokaamisella ja muulla vilpillä elämässä roikkuvia hampuuseja. Nehän ne joivat ja tappelivat ja ryövävät tattareilta tavarat. »Anna ser russar reppu pois, se russa poraa niin. » Hokema juontaa jostain sellaisesta sattumasta. (Ryssän repun oli takavarikoinut nimismies, sillä kulkukauppa vienankarjalaisilta oli niihin aikoihin 'suuriruhtinaskunnassa' kiellettyä. Pyynnön esitti nimismiehelle muuan hieman yksinkertainen mies. — Toimituksen huomautus).

Meidän kulma oli tällaiseen verraten kuin rauhan kaupunki. Kerran vain näin lapsena humalaisenkin. Meidän ja Peltolan välikadulle oli päissänsä uuvahtanut muuan naapuri. Sitä me ihmeissämme töllistelimme kuin »sonni uutta veräjää.» Kyllähän sielläkin tosin joskus, niin kuin jokapäiväisen leivän särpymiks, tapeltiinkin. Ainakin muistan kaksi sellaista muijaa, joiden naapurisopu ei millään tahtonut säilyä. Molemmat olivat työssäkäypiä, joten aikaa kahistelemiseen ei onneksi paljon riittänyt. Kuitenkin heidän välilleen kerran kehittyi riita niin rehevä, että käräjiinkin meinattiin mennä. Toinen kun koetteli puisella kapulalla kanssaeläjänsä pääkuoren kestävyyttä.

Tapeltiinhan me nouseva polvikin aina ajoittain leikkiemme ja lystiemme tehosteeksi. Se kuului asiaan ja luonnolliseen menoon. Sattuipa — mennessäsi parasta ystävääsi ulos huutamaan —, että tämä työnsi aliset etuhampaat ylisen huulen koristeeksi ja ynseästi viurusi: »Em mää okka sun kansas, senkir räkänokka, väy, väy, väy . . .»

Mieli meni mustaksi, mutta kaikki oli taas »klaari», kun sulassa sovussa joukolla kirmattiin Korkeavahaan vähäisiä mansikan rahkiloita nuuraamaan. Polku kulki pellonpiennarta pitkin ohi Harakkamäen ja haisevan kaatopaikan. Korkeavaha oli lapsuusmetsistä läheisin. Sieltä ne ensimmäiset sini- ja valkovuokot kannettiin. Löytyi sieltä kovasti etsimällä marjainaikaan jokunen mansikan ja mustikan rupalekkin. Ne pujotettiin heinään ja näyteltiin kotona suurena saaliina.

Kotipihallani oli pikkuinen koppero. Sen oli käsistään pystyvä vanhin veljeni joskus poikasena itselleen tehtaaksi rusnannut. Muistan siellä olleen monennäköistä rullaa ja ratasta, joita pojat konsteillaan pyörittivät. Se jäi sitten poikain työikään tultua minulle leikkikopiksi. Siitäkös osasin olla ollakseni. Ei sinne monta kaveria kerralla mahtunut, niinpä olikin aina oltava jonkun kanssa »vihon». Lepistöstä, asumattomalta alueelta haimme savikuopasta sinistä tinasavea, josta muovasimme kaikenkaltaista talouskalua, kippoa ja kuppoa, vatia ja taltrikkia, pataa ja pannua. Sofin kotona oli öljymaalia, isänsä oli nikkari, ja sillä sivellen astiamme tulivat hauskannäköisiksi ja vettä pitäviksi. Ruokana taas oli kaikki se hyvyys minkä suvinen kotopiha ja mielikuvituksen ehtymätön aitta suinkin saattoi antaa. Leikkiessä oli Rekina »isolikka», joka kävi tehtaassa. — Juoksi vannetta lyöden ympäri korttelia. Mukamas ajoi pyörällä työhön. Polkupyörä oli sen ajan harvinaisuus, ja monen iäksi täyttymätön haave. Leikissä oltiin aina rikkaita! Sofi sai olla «isä» milloin ei jotakin pojista sakkiin armoitettu. »Isä» ajeli itseveistetyllä, naulajalkaisella hevosella santaa pihalla. »Äiti» ajaskeli myös joskus »polkupyörällä», mutta useimmiten hän vain huushollasi ja hoivaili nukkekaatrasta. Siinä sitä puuhaa vasta riittikin. Omatekoisia tilkkutokkia oli aina tusinan verran vaatetettavana ja ruokittavana. Ei meillä, kangastehtaan varjossa kasvavilla ollut pulaa, ei puutetta nukkeaineksista. Sontakasaltakin (nykykielessä kaatopaikka) löytyi suuria mallitilkkukirjoja, joissa oli kauniina, sileinä paloina koreat retongit ja pumassiinit. Kotinurkissa myös oli siroa kaiken kirjavaa.

Nukkien valmistus olikin lapsuuteni mielukkaimpia puuhia. Upeasti ja hienosti ne puetin. Niissähän sai toteuttaa kaiken itselleen toivoman ylellisyyden. Niille keksin »ra[illegible], kapat, puvvat ja muffit.»

Olinhan toki nähnyt oikean nukkuvan nukenkin. Sattuipa kerran, polkupyörän Forssaan tulon aikaan, että huononäköinen tohtori Gullin ajoi sellaisella uutuudella Hakalan Elsan kumoon. Siitä hyvästä vanhapoikapiirilääkäri toi tytölle sellaisen nuken, joka osasi silmänsä sulkea. Sillä oli ihanat kultakiharat ja vaaleansininen tyllihame. Niinpä se olikin liian hieno leikkimiseen. Sitä pidettiin sen omassa »loorassa» piirongin päällä. Joskus sai arasti hypistellä sen silkkitukkaa ja silmäripsejä.

Talvella suojan sattuessa tehtiin perunamaa täyteen lumikoppeja. Hämärän tullen poltettiin niihin asennetuissa lumilyhdyissä paperia kynttilöiden puuttuessa.

Pyryilmoilla ja kovilla pakkasilla oli lystit pirtissa keksittävä. Niinpä ostimme viidellä pennillä »puukspinnarilta» ison arkin valkoista paperia. Siihen sitä loihdittiin kynää ja vesiväriä käyttäin komea lukaali, kuin mikäkin Sooria-Moorian linna ikään. Sisusteeksi divaanit, pianot ja lais-

kanlinnat, koristeeksi matot, palmut ja viikukset. Kaikenkaltainen mahdikas, todessa tuntematon satukirjojen ihanuus. Paperista leikatut lilli-putti-ihmiset saivat tässä ylhäisessä ympäristössä asustaa. Siinä leikkiessä puhuskelimme: «näim mei si isona eletään.« —— Kuka teistä, leikkikumppaneista saavutti unelmakodin?

Näytteleminen oli myös talvisten pyrypäivien viihde. Hakalassa oli hauska näytellä. Sieltä kävi kaikki isot ihmiset työssä, ja siellä oli vintissä oikea aarreaitta. Hakalaska oli ollut nuoruudessaan hyvinpukeutuva, koskapa vieläkin riippui vintin orressa monia muistoja siitä mm. oikea, kaunis vihkipukukin. Sitä ja muita hepeniä me ahkerasti, omalupaisesti lainattiin. Roolit inspiroitiin ex tempore tyyliin. Joskus sentään suunniteltiin etukäteenkin. Kansanballaadista keksimäämme »reivin morsianta» taisimme eniten suosia. Kaikki halusivat olla esityksessä mukana, yleisöä ei ollut, eikä kaivattukaan. Arvostelimme itse toinen toisiamme: »Ei sitä tollai tehrä, ans, ko mää näytän...»

——— »Piretääs puarimmyyjää, —— piretääs koulusta...» Mieleen juolahtamien mukaan lystejä keksittiin. Joulun aikoihin olivat laululeikit kovassa kurssissa. Niitä opetettiin monenmoisia kouluissa joulujuhlien ohjelmaksi, ja sitä tietä ne löysivät pienempienkin huvitukseksi tiensä.

»Prinsessa Ruusu linnassa,
linnassa, liiinnassaa
(me lauloimme rinnassa.)
on pahan noidan pauloissa,
—— paauuloissaa...»

»Mehiläinen lentää, luo kukkastensa entaä, ruusun pienoisensa saa-vuttaaa...»

Kajauttelin niitä korkealla falsetilla kuin paraskin koloratuuri. Luulin olevani hyväkin laulamaan, ääntä kun oli »ku variksempoijaalla p...» Kovasti otin pahaksi, kun veljet kiukuttelivat: »Älä ny, kilokaija, kiljumisella ihmisten korvia halkase.»

Forssan Lehti 24. 2. 1966

Ida Karke

Ronttismäen pienimpien ulkoilusta entisaikaan

Mahdoimme omalla tavallamme urheilla me sen aikaiset kakaratkin, vaikka emme niin hienoa nimeä olemisen riemun purkauksillemme tunteneet.

Kaukjärvi, sen Sipilän alinen ranta päilyy muistojeni suvannossa aina auringonkilosta kirkkaana. Sellainenhan se oli niinä suven suloisina päivinä, jolloin

sen leppeässä vedessä polskimme ja poukkoilimme — huolet huiskittuamme sinne johtaneen hunajantuoksuisen peltotien pientareille. Ohi komean, uuden vanhainkodin olimme kilpaa juosseet Similän tiehaaraan. Sitä kaunisti reheväkasvuinen humalaseivästö muistona muinaisilta ajoilta. Tie hupeni paljaitten jalkojemme alla ohi puulaakin riihen, jonka »riihisillalla» ensimmäiset tanssiaskeleet opeteltiin. Tien toiseen poskeen jäi Heikka, joka oli ennen ollut oikea »rustholli», mutta jonka isäntä oli »pannu maat kurkustaas als». Vaikea oli käsittää, että niin avarat pellot olivat »olvellakaan» huuhtoen maahan mahtuneet. Heikalta tie loivasti vietti notkelmaan, jonka viereisen »Toolmannin» mäen kautta oikaistiin ohi »Onnenkuapan» Kuuston tielle ja sen ylitse pengertä alas rantaan »pää kolmantena jalkana» kierien. 'Kivirannassa' oli aina muijia pyykillä. Harjun penkkaan tehdyissä kivijaloissa porisi pari, kolmekin patää kerrallaan. Rannalla oli pienen pieni punainen mökki, sen alisen parhaan kaistan pojat valloittivat itselleen. Me tytöt saimme tyytyä kivisempään kohtaan Sipilän makasiinin varjossa. »Platseja» eroitti pitkälle järveen ulottuva riukuaita. »Käsipohjalla» siellä aloitimme. Mutta varsin varhain saivat isommat mahan alta kannatellen jokaisen nasapallin oppimaan uimisen jalon taidon. Vedessä pulistiin ja polskittiin pitkään. Huulet sinisinä, vilusta täristen juostiin välillä rinteen lämpöiseen hiekkaan kiekkona alas kierimään. Uimapuvuista ei kukaan ollut kuullut unissaankaan puhuttavan. Ei sellaista ollut kauppias Pietilälläkään, jonka ainoana aikuisena joskus näimme uivan.

Vedessä sanottiin olevan »pyärtyväisiä». Niitä koetettiin vältellä. Kerran sentään muuan poika taisi sellaiseen eksyä, koska alkoi äkisti apua huutaa. Makasiinin takana työskentelevä Sipilän Eero ehätti niin nopeasti apuun, että peljästyksellä päästiin sen kerran. Eero kuitenkin häiriöstä kiukustui ja ajoi meidät kaikki rannasta pois. Vähänkös me tuosta piitattiin, huomenissa siellä taas riemukkaina mekastettiin. Sattui niitä hukkumisiakin. Eräs minulle tuntematon tyttö vaipui kerran kenenkään huomaamatta pohjaan. Kaverit kai alkoivat kaivata, koskapa suuri kohu nousi. Tulivat naaraajat veneineen. Vasta illan suussa naara tapasi ruumiin. Nuohooja Malja sen sai ylös, ja kauan teki 'Kulini' työtä henkiin herättämiseksi. Turhaa oli tekohengitys. — Kammoimme pienen aikaa rakasta rantaamme, mutta pitkään ei maltettu poissa pysyä.

Loka-marraskuulla lätäköiden jäätyessä käytiin »nurskulla.» Hetkuvalla jään pinnalla retkutellen koeteltiin sen kestävyyttä. Melkein aina se petti ja kenkärajat likomärkinä oli pirttiin palattava. Monelle koitui »koivuniemenriaskaa» sen keikan kukkuraksi.

Joillain onnekkailla oli jo siihen aikaan ruuvi- tai korkoluistimet. Oli niitä veljillänikin, isän herrasväkien pois heittäminä kotiin tuomia eriparisia ruostunei-

ta rompsuja. Omatekoiset puuluistimet taisivat paremmat olla. Isä toi kerran myös hyljätyt rullaluistimet. Niillä minäkin pirtin permannolla pyllähtelin luistelun hurmasta maun saaden. Jäällä rautakengin kiitely jäi minulta kokematta.

Kelkat ja sukset isä meille teki. Kelkoissamme oli tosin vain paalivanteiset raudat. Eivät ne ostokelkkojen lailla luikuneet, mutta kelpasi niillä laskea omaa mäkeä. Jos kovempaa menoa kaivattiin kipaistiin Tamlanderin tai Hammarbergin mäkiin. Ne olivat niin jyrkkiä, että jos laskea uskalsi, niin kelkka liukui yli maantien pitkän matkaa Wiksbergin pellolle.

Suksiamme haukuttiin »saarisjussilaisiksi», mutta kyllä niillä — hyvin tervattuja kun olivat — »suksestaan» pääsi. Tietysti »eekiläiset» parempia olivat, mutta kaikilla ei ollut minkäänlaisia. Minä tyydyin laskettelemaan vain loivaa kotimäkeä, kaatuen usein poikain tekemässä »töyssyssä». Hiihtäen seurasin joskus Rimpille katselemaan, kun pojat laskettelivat »perspualikkaista». Siellä oli sen nimiset vierekkäiset, hyvin jyrkät kumpurat, joista eheänä selviytyminen oli oikea kunnon huippu.

Laskiainen oli talven suuri päivä. Kilpailtiin, kuka ensimmäisenä ehti toisia ulos karjumaan. Joka mökin akkunan alla jo neljän viiden tienoilla kuorossa kiljuttiin:

»Kanakki jo huutaa kaakkok,
kaakko,
älkäi ny ennää maakkom,
maakko...»

Aamuhämärissä olikin koko kulmakunnan kakarat koolla ja riemullinen mäenlasku vilkkaimmillaan. Ilma halkesi huudoista:

»Hip, hip, huraa, tuhkapuraaa,
voita läppee, lusikka kättee,
juastaam pitkir Ronttis-
mäkkee...»

Hurjassa menossa kaatuen saatiin joskus »laskiaispossuja», mutta sekin vain hauskuutta lisäsi. Ihme, että kehnoissa ketimissämme tarkenimme niin pitkään ulkona ollakin. Raitis elämän ilo lämmitti, villaista oli vain harvoilla yllänsä.

Seuraavana aamuna oli ääni karjumisesta käheä. Opettajat kouluissa olivat nyrpeitä, mutta itse olimme kovin ollaksemme kähisemisestämme. Vieläpä yritimme sitä teeskentelyllä tehostaakin, jotta ei oltaisi pekkaa pahempia laskiaisriehunnassa oltu.

Forssassa 6. 3. 1966

Ida Karke

Mäen lasten ajanviettoa vuosisatamme alkamassa

Kevään ensi oireisiin kuului »rännien» teko kotoisella kartanolla. Tontti kallistui loivasti etelään, ja lumen rinteessä sulaessa vesi juoksi jäätyneelle keskiaukiolle. Auttaakseen »suvvee» veljet hakkasivat kirvesnysillä jääkuoreen uria veden virrata katuojaan. Koskena kohiseviin pyörteisiin he asensivat veistämiään myllyjä iloisesti hyrräämään. Kottarainen vihelsi lepän latvassa. Ilmassa oli niin 'kiva' haju. Tuoksui elämälle.

Maan paljastuessa mäen ylimmällä kadulla hääräsivät Melinin kiven ympärillä »napin teikkaajat» sarkaa piirtämässä. Neliruutuisen kuvion keskelle pystytettiin tikku, johon sitten »pussittiin» ken »esaks» pääsi. Sai pussita niin monella napilla kuin halusi riskeerata. Hyötyisämpää se oli tarkkakätisimmälle, joka esaksi jäi, ja ensi heitolla omaan sarkaansa enimmän osan napeista »kuprosi». Teikkasimme me tytötkin. Minä hävisin aina. En toki nappeja surrut. Niitä oli meillä muillekin jakaa. Kävimme näet äidin mukana kaupoilla kulkiessamme niitä Tervakosken paperitehtaan lumppurepimöstä kerjäämässä. Mutta kun nappieni voittajat huonon sarkaan osumiseni vuoksi pilkkasivat: »Kätes on maattu», se oli noloa.

Sarkaa hypättiin samaan aikaan, «konkottavvaa» ja «potkastavvaa». Siinäkin hommassa olin aina häviön puolella. Kotipihan riemuissa sen sijaan olin »kukkona tunkiolla». Meidän pihalla ne keinut pääsiäisenä keinuivat. Pojat tekivät liiterin seinää vasten lujasti pöngäten uljaan aisakeinun. Siinä kävi kova kilpa kenen pää useamman ympärimenon kesti. Se oli huimaa menoa. Sydän syrjällään me »somppajollit» sitä sivusta seurailimme. Isä teki pienemmille leppien väliin asettamansa tangon varaan vahvasta köydestä narukeinun. Korkealle siinäkin heiluttiin ja vaihteeksi pyörittiin »viiparovappua», joka sekin koetteli pään vahvuutta. Maailma vaan silmissä vilisi, kun päästi kierretyn keinun laukeamaan.

Hypinnuoran ja laudan hyppy kuuluivat myös pääsiäiseen. Isän varastosta veljet »konffoijasivat» pitkän, notkean laudan. Oli jännää sivusta seurata, miten pojista joku »löi» nauravan ja kirkuvan tytön ihan pilvien partaille.

»Palotornin» tontti, kaivoketo, oli pallokenttänämme. Sen laidassa oli ennen vanhaan 'Malbergin' pitkä vanhanaikainen talo, joka 'Malbergin' mummun kuoltua purettiin pois. Tasainen kallio sen paikalla soveltui piirileikin pitoon.

Kumipallot olivat harvinaisia, mutta »lankapollia» toki tehtaan nurkalla kasuavaiset kaikki saattoivat itselleen keriä. Hyviä ne olivatkin, varsinkin jos korkin päälle keri, ne »pomppos korkeelle».

Kuningasta lyötäessä — me ni-

mittäin 'löimme' palloa, vain korttia pelattiin — oli kaksi puoluetta. Kummankin kuningas valitsi lyöjät paremmuusjärjestyksessä. Ensin valittu oli kolmilyöntinen, toinen kaksi ja loput yksilyöntisiä. 'Sininen ja valkoinen', myöhemmältä nimeltä 'neljämaali' oli myös suosikkimme. Poraa lyötiin kahden lyöjän kesken puolikyynäräistä puukapulaa, poraa, edestakaisin »tavilla» (maila) paukutellen. Kun nyt sitä muistelen, huomaan sen jotenkin hienon tennispelin pikkuserkuksi.

Piirileikissä oli hauska pientenkin mukana pyöriä.

»Väki tuli saaresta fraliala-lei,
ei ollut leipää sun fralialalei...»

'Tuomarin tanssissa' piiri pyöri kahden 'tuomarin' yhteen liitettyjen käsien alitse laulaen:

»Nyt me tanssaamme tuamarin tanssia,
tuamari itte keskellä.
Nyt me näämme näh, näh, nää
nyt me saamme sah, sah, saaa,
kuka on maannut kultansa viäressä
pitää valkealla nauraman...»

Viimeisellä tavulla tuomarit vangitsivat kätensä alas laskemalla kohdalle sattuneen leikkijän. Tämän oli ilmaistava »kultansa», ja niin päästiin jatkamaan:

»Rekina ja Moose ne rikkaat ja rakkaat,
kakstoista sormusta kellon päällä makkaa,
kessus-sei ja lukaal-lei
ja kommer, siiver, sääver...»

Maininnan ansainnevat istumaleikitkin, joita kesän lämpiminä iltoina hyttysten syöttinä palotornin »sillalla» leikimme. »Liinamyyjä» möi velaksi, mutta ehtona oli: »Et saa sannoo juu ekkä jaa, ekkä nauraakka saa, muukko sen sanam, minkä mur rouvani määrää.» — Rouva viskutti ostajan korvaan hassunkurisemman keksimänsä sanan, esim. »rullisammakka».

Toisessa kierroksessa liinanmyyjä tuli karhuamaan: »Mää tulin sitä menneevvuatista liinan hintaa hakemaan. Paljoks sitä oli?»

Rullisammakka: — »Mitä mä sur rullisammakastas hualim, mutta paljoks sitä oli?» — Aina vaan oli vastattava sillä ainoalla sanalla. Myyjä jatkoi jankutusta kunnes ostajalta pääsi naurunpyrskähdys tai jokin muu sana. Nokkelimmat kestivät myyjän kyllästymiseen saakka, mutta pölhömmät vastasivat ensimmäiseen kysymykseen. »Em mää tiä.» 'Palamisesta' piti antaa pantti. Siihen kelpasi vaikka kivi, jos ei muuta ollut, mutta lunastaa se oli pakko. Kolmannessa vaiheessa liinan myyjä heilutti panttia huutaen: »Kenen kalu, kenen kalu ilmassa liahuu?»

Omakseen tuntevan oli vastattava: »minuj ja minun kultani.»

»Milläs kultas lunastat, rahalla vai työllä, vaikko ruumiin kärsimisellä?» Rahasta kävi hius päästä, ruumiin kärsiminen kuitattiin koko sakin kutittamisella. Ja oli siinä kärsimistä, kun niiden kynsiin joutui. Työllä lunastavalle keksittiin joskus mahdotonkin urakka, kuten käsillä käveleminen, tai mennä huuta-

maan ensimmäiselle kaivolle tulevalle "isolle ihmiselle" kukkokiakuuta. Siitä hyvästä saattoi vaikka selkäsauna seurata.

Kätkenpanttinen oli toinen yhtä hauska leikki. Pantin kätkijä kohni jokaisen helmassa vuoroon, oli muka pantin jättävinään, vaikka se vain yhteen pantiin, samalla hokien: »Kätken, kätken panttia. Pirä hyviv vissuun, älä vaan purota rissuun.» Kysyi sitten työnsä tehtyään: »Kellä pantti?» Se, ken ensin arvasi pääsi kätkijän kanssa matkaan. Palatessa heillä oli sormien välissä erilaisia kukkia ja heiniä, niillä jokaisella pojan nimi. Useimmiten kuitenkin joku poikkeuksellinen olento, kuten 'Vehmaaj-Jussi', 'Mailman-Iisakki', 'Sarkonen', 'Hullu-Kalle', taikka 'Huusholli-Matti'. — Se jolla pantti oli ollut, kysyi: »Mistäs kaukaa matka on?» — »Rikkailta, rakkailta, rahasilta mailta. Tiä kulkee tonne, tonne ja jokapaikkaan. Minkäs kukkasen otat.» Itsellensä ensin otettuaan jakaja antoi jokaiselle tuliaiskukan. Oli siinä naurua jos kiukkuakin, kun kukin kuuli »sulhasensa».

Suvinen ilta hupeni ihan huomaamatta, ei maltettu kotiinkaan ajamatta lähteä. Jonkun isä tai äiti ehätti kesken innokkaimman hauskuuden karjaisemaan: »Maate siältä niin ko olis jo.»

Pelastusarmeija piti kesäiseen aikaan ulkoilmakokouksiaan myös kaivokedolla. Oli hauska kuunnella niiden reipasta laulua. Meitä varten oli niillä oikein nimikkolaulukin:

»Forssan kaikki pienokaa-aisee-et
Jeesusta me lemmimme, lemmimme...»

Hartaina kuuntelimme myös todistuksia. Yksi on jäänyt mieleeni, ehkä aidon reaalisuutensa vuoksi. Vanha Veetholmiska todisti:

»Em mää errois Jumalasta, vaikka saisin pannukakkua.»

Pelastusarmeijalaiset kokosivat myös kolehtia. Hyvin vähäiseksi varmaan jäivät esiintymispalkkiot siellä köyhän väen keskellä. Ei meillä ollut pennejä kolehtiin panna, niin halusta kuin se olisi tehtykin. Sain kerran äidiltä sairaalassa kymmenen penniä, kun vein kirjeen postiin. Aioin sillä ostaa jotain makeaa huomenissa. Se oli esiliinani taskussa illalla "armeijassa". Kun ne kokosivat kolehtia, olin niin laululla lumottu, että pistin koppaan tuon ainokaisen rikkauteni. Kaduin kauheasti perästä päin aatellessani miten monta korvapuustia ja piparkakkua olisin rahalla saanut. Kertoessani äidille asiasta hän lohdutteli: »Kyllä se hyvvään paikkaan meni, kyllä Jumala sen takasin siunaa.»

Forssassa 10. 3. 1966

Ida Karke.

Tarinaa Forssan torin vaiheilta

«Keskellä Forssan toria on pumputtava kaivo...» Kaivosta on vain muisto jäljellä ja kuolematon laulunpätkä. Sen mukana taisi romantiikkakin torin vaiheilta kaikota, hevosmarkkinat, sun muut tehtaan tyttöjen jännäämiset tähän tapaan:

«Pesen silmäni, kamppaam pääni,
että mä olev viini...
Menen Vorssan torille
ja kiappaan kollon kiinni...»

Forssan tori olikin vanhaan aikaan iso alue. Se ulottui jyvämakasiinilta tehtaan portille asti. Maantien toisella puolella, apteekin edessä oli vielä lisänä rihkamatori.

Makasiinin vierellä «jyvätorilla« harjoitettiin viljan tukkumyyntiä tynnyri-, puolitynnyri- ja kappakaupalla. Ne, joilla oli tilaisuus leipoa itse leipänsä, ostivat sieltä tarpeeseensa »pualtynnyriä rukkiita«, jauhattivat ne joko Forssan tai Vieremän myllyssä. Täten leipä tuli puolta huokeammaksi hinnaltaan. Leipureille viljan ostaminen torilta tuotti tietysti myös nettoa.

Se kuuluisa kaivo oli keskellä ruokatoria ikään kuin eroittamassa yrittäjäin ja maalaisten myyntialueita. Torilta sai ostaa melkein mitä mieli teki, kunhan vain kukkaro kesti. Maantien puoleisella laidalla oli «lahtarien« tiskit. Tuotteitaan tarjosivat Hakala, Savikko, Lilja ja muut nyt jo kai nimeltä unohtuneet lihan myyjät. »Isom puarin» kuistin sivulla myi vanha lupsakka »rekkooli-Kanerva« muijille kaalit, sipulit, muratit, repetterit ja sen sellaiset. «Pytinkeille» päin mennessä tuli vastaan «paakarien« valta-alue. Osasivat ne ammattinsa jo silloinkin. Pöydillä tuoksuivat tuoreet ruisleivät ja monen näköiset ja kokoiset nisu- ja makuleivät vaativimmankin valita. Jossain välissä oli siellä »Myllärim matammillakin« vakinainen paikkansa. Hänellä oli tarjolla kokonaisia kauran- ja ohranryynejä, rikottuja ohranryynejä, ruis-, ohra-, maannisu- ja piapojauhoja. »Tullin« tuottamia, hyviksi tunnettuja.

Valtaosaa ruokatorista, jyvämakasiinista puiston portille, pitivät maalaiset hallussaan. Kelistä ja vuodenajasta riippuen rattailta tai reestä sai ostaa juustoja, voita, munia ja perunoita — noita jokaiselle välttämättömiä tärkeitä torin antimia. Niitä varten juuri olikin torille kiiruhdettava ennen kello viittä. Sattui näet joskus, että jäi ilman perunoita, jos ei ollut käsi pussin suulla «toripillin» piipahtaessa. Kävi siinä monta kertaa sohina ja pulina ennen kuin sai kelkkaansa toppatäkin sisälle nelikon perunasäkin. Toisinaan taas, varsinkin hyvinä perunavuosina, sai niitä keväämmällä «valkatakkin». Kyseltiin: »Mistäs ne perunat on?» Rengon ja Someron »hiakkamaan perunat« tunnettiin parhaiksi. Voista oli ihan sama «peli«. Keväisin sitä oli paljon tarjolla ja se oli »halpaa«. Silloin, mikäli aikaa oli, käytiin kuormalta toiselle, joka

pytystä nuuskittiin ja kynnellä nirhoen maistettiinkin, ennen kuin kauppa tuli. Mutta talvisaikaan voi oli »tyyristä«, saattoi nousta kolmeenkin markkaan kilolta. Silloin ostos oli tehtävä äkkiä, jos yleensä aikoi ostaa. Siinä sattui joskus, että ostajaa petkutettiin. Kerrankin oli pantu karkeeta suolaa pyöreäksi muovatun voikilon sisälle. Ostaja tuli vielä kotoaan takaisin asiasta «rähjäämään». Isäntä ei ollut vielä ehtinyt häipyä. Vastuuta peläten hän luovutti voin hinnan takaisin, mutta kielsi kiven kovaan sitä myyneensä. Isäntä heitti paketin sitten ylimielisesti hevosensa jalkoihin. Sieltä sen muuan ukko onki hyvillä mielin mutisten:

«Kas vaan, ko saa ilmatteeks voitaki«.

»Rihkamatorille» köyhien tehtaalaisten oli harvemmin asiaa. Voinsa ja perunansa kaupoiksi saaneet talolliset siellä taisivat suurimpana asiakasjoukkona olla. Sielläkin oli tarjolla kaiken kaltaista artikkelia. Oli valmista vaatetta sirotuotteista sarkaisiin saakka. Oli kenkää, lapikasta ja tollukasta kaikesta pikkukamasta puhumattakaan. Siellä «Halpa-Heikki«, «Kepsu-tattari» ja muut hauskannimiset ja -luontoiset kilpaa kiljuivat: »Osta hyvä se ja se, saat toisen kaupam päälle, kolmannen kummilahjaa, neljännen tuliaisiksi, viirennen...»

Minulla on koko «rihkamatorista« murheellinen muisto. Isäni kävi siellä itselleen housuja katselemassa. Raha ei tainnut riittää, tai sitten kauppa muuten keskeytyi. Isä unohti kukkaronsa, jossa oli vaivoin säästetty housuraha, kauppiaan tiskille. Ei sitä enää löytynyt, kun hän vahingon huomattuaan etsimään palasi. Viikon parin kuluttua isäni sitten jo kuolikin, eikä näin ollen tarvinnut enää housuja. Sellaistakin saattoi torin hälinässä sattua. Eikä se tainnut tapauksena ainoa laatuaan olla.

Monenmoista tarinaa se «pumputtava kaivo» olisi voinut kertoa, mutta uusi aika on sen armotta tallannut jyränsä alle. Muinoin idyllisen lehtevän torin laidat ovat jääneet valkeitten kivimuurien alle, hevosten hirnahdukset ja kaupankäynnin leppoisa mekastus on häipynyt autojen jyrinään ja paukkeeseen.

Forssassa 20. 3. 1966

Ida Karke.

Tammesta ja sen haarakaupasta

Köyhän kotini kallein paperi oli Tammi Kauppa Osakeyhtiön »kirja«. Se pidettiin visusti isän tallessa, eikä mukulat saaneet sitä sormeille. Ehkäpä sen vuoksi siitä mieleenpalauttamani kuva onkin vain ylimalkainen, yksityiskohdat hämärtävät. Kauttaaltaan paperin peitti vaaleanvihreä koristeellinen pohjakuvioitus, josta erottui numeroita. Omistajan nimi, osakkeen arvo ym. asiaankuuluva oli kauniisti vinokirjaimin tekstattu. Eipä ihme, että paperia pidettiin «kuin katti kalleintaan«, olihan jo sen nimellisarvokin 10 tuonaikaista markkaa, pitkä penni ja oleellinen arvo paljon suurempi. Omistusosuus Forssan suurimpaan ja kannattavimpaan liikeyritykseen ei suinkaan ollut ykskaikkinen asia, mutta «rosentit», ne ne vasta «tammen« TAMMEKSI tekivät. Kerranki muistan voittoylijäämää jaetun osakkaille 10 penniä markalta. Se oli nettoa kaikki. Useimmiten saatiin 5 penniä, mikä määrä taisi keskiarvoa tavoitellakkin.

Tammella oli sivumyymälä, haarakauppa, Ronttismäen alla I linjan ja Tammelantien tienhaarassa. Tämän sijaintinsa takiahan luulimme sen »haarakaupan« nimeä kantavankin. Sinne meiltä aina komennettiin asialle menemään. Ei saanut «Kinu-Pietilään« poiketa, vaikka se oli paljon lähempänä. Ostokuitit oli tarkoin säilytettävä. Niiden varassa tehtiin useita tärkeitä huushollihankintoja. Tarvittiin sitä köyhässäkin kodissa milloin lamppu, pata, pannu tai muuta värkkikalua, lankaa sukkien tekoon ja ainakin isän oli saatava joskus työjalkinettakin jonkinlaista.

Tavalliset viikko-ostokset olivät vähäiset. Ruokatavarat haettiin torilta, mistä ostain jopa ryynit ja jauhotkin tulivat »rosenteista« huolimatta huokeammaksi. Tärkeä talvinen hankinta oli lamppuöljy. Se oli aina muistettava hakea päiväsaikaan, sähkövalo haarakaupasta puuttui, eikä öljyä mitattu lampun valolla.

Muita jokaviikkoisia ostoksia olivat kahvi, sokeri, nuuska, suola ja saippua. Kaverini kävivät ostamassa myös sikuria ja varinisokeria, mutta niitä ei kotonani käytetty. Milloin sokeria tarvittiin mausteeksi, kuten «kanskooliin« se ruhjottiin toppasokerista rievun sisässä perunanuijalla »mäntäten«. Sikuria taas ei äiti kahvissa sietänyt, vaikka ripauttikin pannuunsa suolaa perinteellisen kolmen sormen varaisen määrän.

Haarakauppaan oli aina hauska mennä ostoksille. Vähäisestäkin kaupasta oli toivo saada kaupan päällisiä «karamelliruutti«, ja mikä mukavinta, sai töllistellä tarpeekseen mailman tavaran moninaisuutta ja runsautta. Puoti oli iso ja tilava. Huoneenmittainen «tiski« taittui toisesta päästään suorakulmaseksi. Ikkunahyllyille ja lattialle ostajien puolellekin oli asetettu tavaroita näytteille, maatyökaluja ja muuta isompaa vehjettä. Katossa killui valjaita, kaikenlaisia jalkineita, lamppuja ja muuta tärkeätä talouskalua. Hyllyillä komeilivat monenväriset lankatokat ja kangaspakat, toisilla astiat kaikenkaltaiset kahvipannusta »läkkilooraan«, paistinpannusta kastrulliin, kuppia, kappoa kaikenmoista. Hyllyjen alaisissa pikkulaatikoissa oli neulat, napit ja naskalit, kaikenlainen pikkurihkama. Toisissa taas rusinat, väskynät, kanelparkit ym. herkulliset tuoksuvivahteet. Kahvia, suolaa ja myllytuotteita pidettiin vain säkeissä lattialla. Kaikkea tätä silmä kaupanteon lomassa seurasi, mutta hanakammin kuitenkin, menikö myyjän käsi ruutin tekemisen «vasuuniin« ja kopeloiko koura karamellilaatikkoa. Tuli tietysti

joskus pettymyskin kotimatkalle kurkkua kirvelemään, ei toki 10 pennin nuuskaostoksesta kaupanpäällisiä annettu.

Yhden nuuskan ostomatkan muistan ikäni. Juosta töpöttelin paljain jaloin lämmintä lautakonkia hopeinen 50 penninen kouraani puristettuna. Taisin varoa rahaa liiankin tiukkaan, koskapa se lipsahti sormieni lomasta ja kieri lautakongin rakoseen. Niin meni kuin tuhka tuuleen, eikä peräänsä huutanut. Ei siinä auttanut enää itku eikä rukous, vaikka taisin molempiakin hätäpäissäni yritellä. Kotiin oli lopulta palattava vahingosta valittamaan. Isä sattui olemaan pihalla. Hän kuunteli rauhallisesti katkonaisen selitykseni, lohdutteli sanalla, parilla ja lähti kanssani karkulaisen etsintään. Turha vaiva. Eihän sitä enää missään näkynyt, eikä olisi syvältä lankkujen välistä ulottunut pidemmilläkään hyppysillä ronkehtia. Isä antoi uuden nuuskarahan, mutta varoitti äidille asiasta puhumasta. Äiti tietysti olisi niin suurta rahaa kovastikin murehtinut, ties vaikka olisi harminpuuskassaan tukkapöllöäkin antanut huolimattomuuteni ansiosta.

Myöhemmin enemmän maailmaan tutustuessani kuljin jo Tammen päämyymälänkin vaiheilla. Se oli asematien kulmassa molempiin suuntiin pitkä «vinkkeli» rakennus. Ovi aukeni kulmiosta. Sen isoissa ikkunoissa oli tavaranäytteet vielä moninaisemmat kuin «haarassa«. Oli maatalouskalujakin auraa myöten, jopa huonekalujakin. Kaikkein ihmeellisin tuon ajan ihmiselle oli »kaffekauppa«. Se oli erillinen pikkumyymälä Tammen kompleksissa asematien varrella laitmaisena. Kahvikone oli asennettu siten, että näyteikkunaan näkyi sen isojen kiiltävien pyörien liikunta, milloin kone oli käytössä. Siellä, kuulemma, kahvi paahdettiin ja jauhettiin ihan pannuun pantavaksi ostajan odotellessa. Eihän toki kukaan olisi enää laimistunutta huolinutkaan. Pyörien liikkeen näkeminen oli olevinaan suurikin ilo ja ihmettelemisen aihe. «Vähällä lapsem miäli nouttaan«, sanoivat vanhat. Saipahan katsoa, muttei kourata.

Kaikkien meidän ihmetteleväisten kodeissa kahvi ostettiin raakana. Meillä se »poltettiin« pitkävartisella «rännärillä« toton hiilustassa ja jauhettiin isolla, mustalla myllyllä. Milloin päätä särki, piti haistella poltettua kahvia. Jauhaminen taas oli niin juhlallinen toimitus, ettei äiti sitä suurin surmin muiden tehtäväksi antanut.

Lapsuudessani eli vielä vanha-Ranki, jota sanottiin Tammen perustajaksi. Ei kai yksi mies, paraskaan, perustanut, mutta lienee hän aloitteen tekijöihin kuulunut, koska kuului saaneen lopulla ikäänsä eräänlaista eläkettäkin Tammesta, niin kuin luontaisetuna 3 markalla tavaraa ilmaiseksi viikottain. Rankilla oli Kuustonnummella oma mökki. Niillä main kesäisillä kuluillamme liikkuessamme me häpeämättömät kakarat joskus kurkkailimme ihmetellen matalan ikkunan alla. Pöytänsä ääressä vanha-Ranki luki suurta kirjaa käyttäen apuvälineenä kummallista kiikaria, jonka toinen pää oli kiinni silmässä, toinen kirjassa. Se oli merkillistä mielestämme, mutta olipa vain edistyksellinen ukko. Vanhana valkopartana vielä kirjoja tutkiskeli, ja niin vaivalloisin välinein. Ei ihmettelemistä, vaikka sellaisten miesten parhaiden päivien toimesta saatiin aikaan isojakin asioita.

Ensimmäinen maailmansota lamautti Tammen toiminnan. Talouselämän jälleen elpyessä suurin osa osakkaista oli jo osuustoiminta-aatteen innostamia. Niinpä Tammi myytiin osakkeiden nimellisarvosta Forssan Osuusleipomo i.l:lle. Kauppa sujui suurimmalta osalta vaihtamalla osakekirja jäsenkirjaan.

Mikäli ei jäseneksi halunnut ruveta sai kymppinsä takaisin.

Silloin se oli jo kuin yhtä tyhjän kanssa. Monet olivatkin tyytymättömiä kauppaan. Muutamissa perheissä oli tapana ostaa vastasyntyneelle kummilahjaksi Tammen osa. Näin niitä oli joillakin perheillä hallussaan monia. Inflaation pitkä hammas oli puraissut säästäväisten kokoaman kakun. Asiasta käytiin oikein käräjiäkin. En tiedä oliko siitä apua. Olin ja elin jo muilla markkinoilla siihen aikaan.

Forssassa, 31. 3. 1966

Ida Karke.

Mitä sisältyikään Ronttismäen lasten jokapäiväiseen leipään

Paljon Lutheruksen mukaan jokapäiväiseen leipään kuuluu, mutta isäni tapasi vain tammelalaisittain lohdutella: «Syälään mitä saalaan.» Tämä oli siihen aikaan, kun ensimmäinen maailmansota alkoi lohkia suuria lovia tehdaskylän asukkaiden jokapäiväiseen leipään.

Varhaislapsuudessani en leivänpuutteesta mitään tiennyt. Päinvastoin pakkasi kotonani jäämään pyöreiksi kaluttuja »närsäpaloja« leipäkoriin, jotka nähdessään isä harmistuneena ennusteli: «Tullee köyhä ja kallis aika, ko mukulakki ol leipään tyrttyny.«

Ensimmäisenä kotini ruokavaliosta mieleeni muistuu »variko«. Tätä sakean vellin tapaista ruokaisaa ryypättävää äiti imelsi isonlaiseen puupyttyyn viikkoisen annoksen kerrallaan. Sekaan palhottiin leivänpalasia käymisen edistämiseksi. Sitä kun mielin määrin vetelimme, ei totisesti ollut puutetta pirttimusiikista. Samantapaista, mutta paksumpaa ja perunoilla imellettyä oli toinenkin penkkiruoka, »puksmäntti«. Molempien jäännöksistä niiden liiaksi hapattua äiti leipoi limppua, 'varikoista' ja 'perunalimppua'. Ne olivat erinomaisen maittavia kivikovan hämäläisleivän vaihteena.

Arkisia aterioita ei juuri vaihtelu virkistänyt. Päivällisenä oli joko kokoperunoita ja silavasta tehtyä rasvakastia, tahi oman possun suolatusta lihasta ja perunoista keitettyä soppaa, ilman mausteita ja juureksia. Ainoana höysteenä oli vähän kauranryynejä liemessä. Iltaruokana oli poikkeuksetta puuro, vuoroin rikotuista ohran- tai kokonaisista kauranryyneistä haudutettu. Kalaa käytettiin vähän. Joskus ostettiin silakkaa, salattiin ja laatikkoon käytettäväksi. Kerran talvessa kävi «Kala-Miina« kelkkoineen »silakkakallaa« kaupalla. Silloin saatiin herkullista tuorekalasoppaa. Samoin saatiin vain kerran keväällä »munaruokaa«, vaikka kotonani pidettiin kanoja. Munat kannettiin tarkoin herrasväkiin, Sööperille ja «postiröökinälle«. Sairastavaiselle äiti saattoi keittää munan, jolloin toiset kateellisina pilkkasivat saajaa »tekokippeeks».

Isä ja työssäkäyvät söivät pöydässä, meille pirttiväelle pantiin iso ruukkuvati keskelle permantoa. Siinä kilpaa lusikoidessa tuli joskus «pualesta« kina. Sen lopetti pian isä ärähtämällä: «Siunakkai säkkinne, ettei tapella tartte». Isä itsekin, tapoja kursailematon vaikka olikin, aina risti kätensä ruoalle ruvetessaan. Tapa taisi olla monet kovat kokeneen torpparisuvun perinteellistä kunnioitusta leipää kohtaan. «Jumalanvilja« ja »jumalansana«, nehän olivat tabuja myös äitini elämänpuitteissa. Leipää ja kirjaa oli pidettävä pyhinä, niitä ei saanut heitellä eikä piloillaan pidellä.

Ruoka valmistettiin «parajjalkaim päällä» tai «jalkapannusa» tuvan suuressa totossa. Mutta toton jatkona oli oikea leivinuuni, jossa parhaat herkut paistettiin. Mämmiäkin äiti talvisaikaan teki muulloinkin kuin pääsiäiseksi. Siantapon jälkeen syksyllä rasvasta mehevät veri- ja ryynimakkarat olivat kuninkaitten herkkuja makoisampia. Niitä syödessä matkimme isältä opittua lausetta, joka kuulemma oli pakkasessa ja tuiskussa tarpovan kerjäläispojan huokaus: «Jos minä olisin kuningas-keisari, niin minä istusin kuumasa saunam parvesa ja söisin siarrossamakkaraa.«

Valkoista pullaa meillä leivottiin vain kahdesti vuodessa, jouluksi ja pääsiäiseksi. Näiden suurpyhien edellä Melinin Matti hommasi naapureiden kesken jaettavaksi sadan kilon säkin »rouvia nisujauhoja.« Äitini osuus oli viisi kiloa, joka kerralla leivottiin. Mikä ihana tuoksu äidin pullasta sen paistuessa tulikaan. Vesi kielellä lämpymäisiä odoteltiin. Jälkilämpimään uuniin pantiin säästetty possumme lapa, räätikkä- ja perunaloorat kypsymään. Vielä kuului joulun erikoisuuksiin rusinasoppa.

Oli se joulu vain köyhälläkin jalo juhla. Oli kuusi ja kynttilät, kuusessa syksyn pitkään säästetyt kaupanpäälliskaramellit ja innolla valmistetut lakut, ketjut ja koreat paperiruusut.

Joulusta alkoivat »härkäviikot ja reikäleivät«. Vain lauantai eroittui muiden päivien harmaudesta. Silloin saimme «torintuliaisina« puolikkaan kymmenen pennin kakkua »pekkaa päälle». Ei meillä sellaista viikolla koskaan törsätty, vaikka sitä olisi nyrkkikaupassa saatavana ollut. Ja oli niitä mäessä paakareitakin. Oli Tanneri ja 'Kyen vaari', myöhemmin Ruoho ja Oiva.

Kertaisen käyntini pullan ostossa sentään muistan. Peltolaska, kummini, oli meillä «kahveella« ja äiti laittoi minut Virtasen Oskulta hakemaan neljä lintupullaa. Sivumennen sanoen tämä nyrkkikauppias oli vaikealaatuinen invalidi. Hän kulki kahdella «rykiköpillä» kannatellen toista jalkaansa, toisen avulla poukahdellen eteenpäin. Osku ei raskinnut käärepaperia käyttää. Työnsi sellaisenaan tavaran ostajan kouraan. Kotia mennessäni pullat tuoksuivat kämmenelläni niin makealle, etten jaksanut kiusausta vastustaa, vaan nirhaisin niiden nipukat suuhuni.

Äiti ei mitään virkkanut, laittoipa vaan pullat tarjolle, mutta Peltolaska katseli ennen kastamistaan tipua ihmeissään. »Kas vaan«, ihmetteli, «mihkääs linnuilta om mahtunu päät pulota«. Pelkäsin kovin, mistä äiti vieraan mentyä linnunpäitä rupeaa haeskelemaan. Ei minun sentään tarvinnut niitä «selkänahhaalla» maksaa, pääsin «haukkumisilla«.

Kaljanteko oli erittäin tärkeä toimitus. Olihan kalja juomista jaloin. Mehuja ei meillä tunnettu, vaikka olikin marjapensaita omalla pihalla. Maito oli niin kovassa hinnassa, että sitä voitiin lunastaa vain kahden litran »tinki« päivittäin. Joskus äiti pani minut Lindgrenin pihalle «kummattua» jonottamaan. Mutta siinä rynnäkössä pienet «ihmisenalluut« jäivät melkein aina sivulle työnnettyinä tyhjin kannuin kotiin palaamaan. Kun oli omassa tynnyrissä hyvää kaljaa ei vahinkoa sureksittu. Vähällä sokerilla auttain siitä sai puuronkastiakin.

Kotonani oli kaksi saavia ja kaljatynnyri. Kaljanteossa oli puhtaus tärkeä tekijä, saaveja ei saanut mihinkään muuhun käyttää, ja ne oli joka kerta katajilla haudottava. Hyväntuoksuiseen saaviin äiti kaatoi kaksi kiloa »rukkiisia» ja kilon «imeläjauhoja«. Suuressa padassa kuumennettiin vettä, ensin «samevaksi«, mikä kaadettiin jauhojen päälle taiten lastalla sekotellen. Imellys peitettiin huppuun toppatakilla. Taisi siihen vanha takkikin kelvata, koska kansan suussa takki kulkee vieläkin »kaljasaavin» peiton nimellä. Toisen vesipadallisen oli oltava kaadettaissa «kirpilöivää«. Vielä tämän jälkeen peiton alla hauduttuaan seos olikin jo imelää, ja sitä annettiin norvehtiville mukuloille tikun nokkaan maistiaisiksi. Nyt olikin kaiken kaljaan lisättävän veden oltava jo kiehuvaa, eikä saavia enää peitetty. Olikin tarkoin kaittava taitamattomia, etteivät ne putoaisi kaljasaaviin. Sellainen onnettomuus oli meidän pesueelle kerran sattunut. Untoveljeni kantoi ikänsä kaiken pahannäköisiä palaneen arpia pikkuisena kaljasaaviin putoamisen muistona. Selvittyä «viärre» kummattiin tarkoin toiseen saaviin ja »mäskin« päälle keitettiin vielä vettä. Jäähtynyt »pääoma« pantiin käymisen alkuun edellisen kaljan jälkeen tynnyrin pohjalle jääneellä »nostilla«. Kunnolla käymään ruvettua kalja pantiin tynnyriin, lisättiin mäskin päältä «toiskertanen» ja luuku suljettiin ilmanpitäväksi tarkoin taikinoimalla. Siellä «tapintakana« jalo juoma kylmässä paikassa laimistumatta säilyi.

Tuoreesta kaljasta äiti keitti joskus hyvällä päällä ollessaan kaljavelliä herkuksemme. Jos sattui lämpimään aikaan kalja happanemaan, siitä saatiin makeata kaljapuuroo, perunajauhoilla kiisselin tapaiseksi suurustettuna. Isä ei siitä tykännyt enempää kuin muistakaan »läpikuultavista» keitoksista, «sem peijakkaam pilvistä«.

Forssan Lehti 3. 4. 1966

Ida Karke

Professori Esko Aaltosen viimeinen matka

Siunaustilaisuus alkoi kanttori A. Vuoriston esittämällä S. Scheidtin urkukoraalilla, minkä jälkeen veisattiin yhteisesti virsi 'Te murheelliset'. Tait. Sulo Saaritsin laulettua kanttori Vuoriston säestämänä R. Schumannin 'Hautalaulun' Forssan seurakunnan kirkkoherra lääninrovasti Matti Jousimaa siunasi vainajan lepoon Somerniemen kirkkoherran rovasti Artturi Sorsavirran ja pastori Heikki Mattilan avustamina.

Siunauspuheensa lääninrovasti Jousimaa perusti Ps. 22. tekstiin: »Jumalani, Jumalani, miksi minut hylkäsit...» mainiten, että tätä samaa tekstiä saarnattiin tänä aamuna kaikissa maamme kirkoissa, valmistauduttiinhan nyt hiljaisen viikon viettoon. — Tekstiin sisältyy syvin suru, mutta myös suurin ilo, pitkäperjantai ja pääsiäinen, puhuja lausui ja muisteli sitten 30 vuoden takaisia tapahtumia, jolloin hän nuorena pastorina Forssaan saapuessaan oli ensi kerran joutunut kosketuksiin prof. Esko Aaltosen kanssa ja saanut hänestä ystävän, opastajan ja innoittajan. — Olemme tekemässä jäähyväispalvelusta Forssan suurimmalle pojalle, Lounais-Hämeen tunnetuimmalle miehelle ja koko maan kunnioittamalle kansalaiselle, khra Jousimaa lausui ja kohdisti sitten lohdutuksen sanoja sureville omaisille. Rovasti Sorsavirta luki rukouksen ja pastori Mattila elämän katoavaisuudesta ja iankaikkisesta elämästä todistavia raamatun kohtia.

Forssan Kaupungin Mieskuoron laulettua agr. Veikko Aution johdolla Ole Bullin sävellyksen 'Kun maan melu haipuu', vainajan omaiset laskivat arkun äärelle kukkalaitteensa. Muistopuheen tilaisuudessa piti prof. Eino Jutikkala. Hän lausui mm.:

Esko Aaltosen persoonallisuus oli harvinaisen onnellinen sekoitus realismia ja idealismia. Idealisti jää helposti yksinäiseksi eikä pysty järjestämään käytännöllisiä toteutumismahdollisuuksia luoville ajatuksilleen, kun taas yksipuolisen realistin työ juurettomuutensa vuoksi hukkuu hänen mukanaan. Arvoltaan pysyvän yhteiskunnallisen ja kulttuuritoiminnan edellytyksenä on annos kumpaakin.

Realistisena perustana Esko Aaltosen elämäntyölle oli hänen vankka tietopohjansa ja objektiivinen tietojen käsittely. Aines oli kauan historiallis-kansatieteellinen, mutta vielä kuudennellakymmenellä ollessaan hän henkisellä joustavuudellaan kykeni perehtymään modernin sosiologian problematiikkaan ja omaksumaan sen kielen. Vaikka hän itse sosiologina ei seurannut Suomessa nykyisin vallitsevia virtauksia, vaan historiallisen jatkuvuuden merkitystä tähdentäen kohdisti huomionsa enemmän muuttumiseen kuin läpi-

Matka maan poveen on alkanut. Kantajina lehtitalomme edustajat Olavi Helle (vas.) ja Esko Viljanen, Kotiseutuyhdistyksen ja Kotiseutuliiton edustajat Ilmari Huokuna, Aimo J. Laaksonen, Torsti Sipilä ja Armas Pohjola sekä työtovereiden edustajina Heikki Waris ja Kalervo Pakkala.

leikkaukseen, enemmän menneisyyteen kuin tulevaisuuden kaavailuihin, hän avarakatseisena humanistina hyväksyi erilaiset ongelmanasettelut ja metodit ja antoi lämpimän tukensa erotuksetta kaikille oppilailleen. Realisti Esko Aaltonen oli myös ja ennen kaikkea ihmissuhteissaan. Hänen vaikutuksensa salaisuuksia oli ihmistuntemus ja kyky hedelmälliseen kanssakäymiseen mitä erilaisimpien ihmistyyppien kanssa: yhtä hyvin boheemin kuin rusthollarin, yhtä hyvin oppineen kuin kouluja käymättömän. Asteikon laajuus ei ollut vain ihmisten käsittelyn ulkokohtaista taitoa; se liittyi Esko Aaltosen persoonallisuudessa hänen aitoon sydämellisyyteensä, joka aina toi selittämättömän hyvänolon tunteen siihen seuraan missä hän liikkui.

Idealismi näyttäytyi Esko Aaltosen koko elämäntyötä hallitsevissa katsomuksissa. Eräs niistä on kiteytetty luvun otsakkeeksi hänen testamentinomaisessa, hiljaisen elämänviisauden kyllästämässä teoksessaan Maaseudun kulttuuriperintö (1964): kulttuurin avainsana on perinne. Toinen perusajatuksista on ihmisen henkinen sidonnaisuus kasvinympäristöönsä. »Kotiseutuun liittyvä elämys on jossain määrin uskonnollista laatua», sanotaan tämän viimeisen kirjan viimeisillä sivuilla, »ja asian laita on näin senkin ihmisen kohdalla, joka ei halua sitä itselleen tunnustaa. - - On itsepetosta jos luulemme pääsevämme siitä [kotiseudusta] irti. - - Vasta kotiseutu opettaa meidät tuntemaan itseämme, koska se sanan syvimmässä mielessä on osa itseämme». Kotiseutu ei ole pelkästään maisemaa ja aineellista hyvää, se on ihmisyhteisö. Sattuma ei varmastikaan ole, että Esko Aaltosen molemmissa tieteellisissä pääteoksissa, Länsi-Suomen yhteismyllyissä (1944) ja Suomen osuusliikkeen varhaisvaiheita kuvaavassa International Co-operation Alliancen palkitsemassa kirjassa Kuluttajat yhteistyössä (1953) ongelmana on yhteistoiminnan organisoiminen. Tekijälle itselleen rakkain kaikista hänen teoksistaan lienee kuitenkin ollut itse kerättyyn muistitietoon perustuva, lajissaan uranuurtava Vanhan Forssan elämää (I—II, 1932—33, uusintapainoksena Entisajan Forssaa ja sen väkeä I—II, 1947—51).

Harva kulttuuripersoonallisuus kuului niin ehyesti kuin Esko Aaltonen synnyinseudulleen Forssalle, jossa hänen surujuhlansakin vietetään. Mutta Esko Aaltonen kuului myös koko Suomelle. Erityisesti me, jotka olemme häntä täällä saattamassa ja joille hän oli läheinen, olemme surussammekin kiitolliset siitä, että meillä on ollut Esko Aaltonen, hyväsydäminen ihminen, innostunut ja taitava aatteellinen johtaja.

Tait. Sulo Saarits lauloi sitten I. Hannikaisen sävellyksen 'Tänne mä maailman myrskyistä', minkä jälkeen alkoi yhdistysten ja yksityisten seppelten lasku. Ensimmäisenä arkun ää-

reen astui toimitusjohtaja Matti Aaltonen laskien seppeleen isänsä perustamien Forssan Lehden ja Forssan Kirjapainon puolesta. Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja Museoyhdistyksen seppeleen laskivat yhdistyksen hallituksen jäsenet mh. A. Pohjola, verojohtaja Olavi Keskinen ja vak.tark. Ilmari Huokuna. Forssan kaupungin seppeleen laskivat kaupunginvaltuuston puheenjohtajat kansanedustaja Eino Raunio, poliisitarkastaja Paavo Kontio ja puuseppä Unto Penttilä. Turun yliopiston humanistisen tiedekunnan ja Turun Suomalaisen Yliopistoseuran seppeleet laskivat prof. Aaltosen opettajatoverit. Muistopuheen piti yliopiston rehtori prof. Tauno Nurmela lausuen mm.:

»Meidän virallisena tehtävänämme on tuoda Turun yliopiston seppele Turun Yliopiston täysinpalvelleen professorin Esko Aaltosen paarien ääreen. Mutta tämä seppele on vain symboli ja me itsekin olemme vain symboleja eräistä ihanteista, eräästä uskosta, eräistä unelmista, joita Turun yliopistokin edustaa ja joita se inhimillisten edustajiensa kautta milloin suuremmalla, milloin pienemmällä kyvyllä ja voimalla toteuttaa. Esko Aaltoselle itselleen on ainakin nyt täysin samantekevää, mitä me maallisin sanoin ja mittapuin hänestä ja hänen elämäntyöstään sanomme. Mutta me näemme hänessä yliopistollisten ja yleensä sivistyksellisten ihanteiden rehellisen, kyvykkään ja voimakkaan toteuttajan ja kun jälkipolville on jätettävä myös konkreettisia esikuvia, on paikallaan korostaa hänen elämäntyönsä merkitystä myös tässä tilaisuudessa.»

Forssan Lehden ja Forssan Kirjapaino Oy:n henkilökunnan seppeleen laskivat Olavi Helle, Eeva Virtanen, Helmi Niemi, Eero Forsberg ja Esko Viljanen.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran ja Kalevala-Seuran seppeleen laskivat akateemikko Kustaa Vilkuna ja prof. Toivo Vuorela ja Suomen Historiallisen Seuran prof. Eino Jutikkala. Lounais-Hämeen maalaiskuntien seppeleen paarien ääreen toivat mv. Aimo J. Laaksonen, kunnanjohtaja Pentti Kulmala, kunnansihteeri Svante Tehi ja maanviljelijät Torsti Sipilä, Henry Suolahti ja Arvi Gustafsson. Muistopuheen piti ensiksimainittu todeten, että prof. Aaltonen oli aina tähdentänyt Lounais-Hämeen kuntien yhteenkuuluvuuden merkitystä. — Kotiseutuliiton sekä Suomen Talonpoikaiskulttuurisäätiön seppeleet laskivat ev.luutn. Yrjö Vasama, akateemikko Kustaa Vilkuna ja prof. Eino Jutikkala ensiksimainitun puhuessa. — Prof. Aaltonen oli ideoiden keksijä, innoittaja, suunnan määrittäjä, perinteen pohjalle rakentuvan uuden rakentaja ja ennakkoluuloton etsijä. Hän oli lähde, josta ammentaa, puhuja lausui.

Hämeen Heimoliiton seppeletä laskemassa olivat leht. Feliks Seppälä, ja tri Lauri Kuusanmäki. Suomen Museoliiton seppeleen laskivat fil.lis. Unto

Salo ja Hämeen Museon esimies Esko Sarasmo. Aikakauslehti Suomalaisen Suomen seppeleen laskivat fil. maist. Kauko Kare ja toim.joht. Kalervo Pakkala. Edelleen paarien ääreen laskivat seppeleensä Turun Suomalaisen Yliopistoseuran, Kustannusosakeyhtiö Gummeruksen, Turun yliopiston Varsinaissuomalaisen Osakunnan ja Satakuntalais-Hämäläisen Osakunnan, Turun Opiskelijayhdistyksen, Ylioppilasasuntola Indeksin, Suomen Nuorison Liiton, Suomalaisuuden Liiton ja Westermarck-Seuran, Kulutusosuuskuntien Keskusliiton, KOP:n Turun konttorin ja tiedemiestoverien edustajat. Prof. Esko Aaltosen entisten oppilaiden puolesta laskettiin kolme seppelettä. Prof. Aaltoselle väitelleiden tohtoreiden puolesta seppeleen laskivat Rafael Helanko ja Mauno Koivisto. Läsnä olivat lisäksi professorit Yrjö Littunen ja Raino Vehmas sekä tohtorit Kalevi Piha, Erkki Asp, Ari Haavio ja Väinö Luoma.

Ilomantsin Runonlaulajien Pirtti -rahaston seppeleen laski ekonomi Heikki Klemola ja Kuhankosken Killan pormestari Eino Rukko ja fil.maist. Jaakko Santala. Somerniemen seurakunnan seppelettä laskettaessa puhui rovasti Sorsavirta muistellen prof. Aaltosta hyvänä koulutoverinaan. Vielä arkun äärelle laskettiin vapaaherra Georg ja rva Ramsayn, rva Tyyne Degerstedtin, tuomari Kalervo Pakkalan, Forssan Lehden entisten päätoimittajain Olli Järvisen ja Tauno Lahtisen kukkalaitteet.

Seppelten laskun päätyttyä veisattiin virsi 'Päiväni rientää kohti loppuaan'. Krohnin urkukoraalin sävelten soidessa vainajan kantoivat kirkosta Forssan Lehden ja kirjapainon, Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja Museoyhdistyksen, Lounais-Hämeen Kotiseutuliiton ja prof. Aaltosen työtoverit kirkkopihalla odottavaan autoon. Hautaan vainajan saattoivat hänen läheisimmät omaisensa.

Muistojuhla Pirtissä

Vainajan muistojuhlaa vietettiin Lounais-Hämeen Pirtissä, joka oli hänen rakkaimpia aikaansaannoksiaan. Kun aluksi oli juotu kahvit, vainajan tyttären poika Hannu Lahtonen soitti kanttori Antti Vuoriston säestämänä I osan Händellin huilusonaatista. Tässä tilaisuudessa luettiin myös prof. Esko Aaltosen muistoa hänen nimeään kantavan muistorahaston välityksellä sekä adressein ja sähkein kunnioittaneiden nimet, joita oli sata määrin. Seuranneen päivällisen lomassa muisteltiin Esko Aaltosen mittavaa elämäntyötä. Kaipauksen kyyneleet kihosivat monien silmiin.

Forssan Lehti 5. 4. 1966

Kinkereistä ja kiertokoulusta

Vuosisadan vaihteen aikoihin kouluun pääsy oli suurimmalle osalle tehdaskylän kakaroista vielä ylellisyyttä. Koulunkäynti maksoi ja lisäksi vaatetuskin vaati silloin enemmän huolta. Saarisen pirtissä opittiin lukemisen taito noin vain vähin äänin, huomaamatta. Vanhin sisareni kehuskeli vielä vanhoilla päivillääkin, miten hän omin avuin tiedonmaailmaan tien avasi: »Ei ollu aapistaka, almanakka vaan. Äitiltä kyselin poostavien nimet, kerkis se sev verran neuvoon, että tavvaamaan opin, enkä muuta tarvinnukka. Viirev vanhana enskerral lukusille menin. Eikä mul lukusevelisäni mittää harakavvarpaita ollu koskaan.» Siskopahalla ei ollut onnea päästä tehtaaseen, eikä sitä tietä puolipäiväkouluunkaan, jonka sentään veljeni saivat osalleen. Hänen oli jo kasvuiässä mentävä maille piikomaan. Suurissa työläisperheissä kasvoi niin runsaasti työntarvitsijoita, ettei enää kaikille riittänyt »paikkaa auringossa». Tehtaan orjuus oli vielä aurinkoista verrattuna työhön talollisissa. Pikkupiikoja ja -renkejä isännät ja emännät, vieläpä isot palveluskumppanitkin kohtelivat kilvan kaltoin.

☆ Lukusilla käytiin siihen aikaan joka vuosi. Siellä huudettiin jokainen »lukuvelvollinen» vuorollaan papin tai lukkarin eteen lukemaan. Auta armias, jos et osannut mitä kysyttiin. Saatoit »mullikkana» joutua pöydän alle häpeämään. Jokainen halullinen sai vielä tulla sinne päällesi sylkäisemään. Saarisen mukuloilla ei ollut pelkoa sellaisesta surkeudesta. He olivat kaikki hyvälukuisia. Vanhin sisko ja velikin olivat aikoinaan harjoitelleet vähäkatekismuksen ulkolukua niin aimollisesti, että siinä sivussa kolmivuotias Kalle-poikakin oppi ulkoa kymmenet käskyt ja uskontunnustukset selityksineen päivineen. Niinpä isommat piloillaan raahasivat pienokaisenkin kinkereille. Toisten luettua sai pikkuinen vuoron näyttää taitoaan. Ujostelematta hän laskettelikin kaiken osaamansa yhteen menoon. Pappi antoi pojalle aapisen kouraan kehottaen lukemaan siitäkin. Hetkisen kirjaa käsissään käänneltyään poika käänsi suuret silmänsä papin puoleen ja lausahti: »Em määä ossaakka tämmättestä kirjasta lukkee.» — »Saat sen omaksi», pappi lupasi, »ehkä jo ensi kerralla osaat siitäkin.» — Osasiko poika, sitä ei taru kerro, mutta viisas ja osaava mies hän kuitenkin vaelluksensa päivinä osoitti olevansa.

Tämä veli minutkin aikanaan aakkosten alkuun neuvoi ja myös niiden kuviot mustaan tauluun »riffelipännällä» piirustamaan. Näin opin jo varhain lukemaan ja kirjoittamaan, eikä kouluun menolla pidetty kiirettä. Vasta kymmenen korvissa, äitini viimeisenä elintalvena, pääsin pariksi »löysiksi» Heikan kouluun, jota pidettiin Heikan ikivanhassa pakarituvassa. »Luokassamme»

kävi Heikan emäntä ainakin kerran leipää paistamassa. Sivumennen sanoen en ole toista niin kumaraista ihmistä eläessäni tavannut. Hänen kävellessään nenä melkein viisti maata.

☆ Koulussamme oli kolmenlaisia oppilaita. Takapenkki oli täynnä miehen kokoisia jonkaleita, enimmältä osalta Kuuston, Järvenpään ja Linikkalan talollisten sivistettäviä jälkeläisiä. Muistanpa monet nimeltäkin, mutta jääköot mainitsematta. Lähinnä opettajan pöytää oli aakkosluokka. Näiden pikkuisten joukkoon ilmestyi päivänä muutamana Heikan Antti, iso mies mielestäni. Ja ison miehen lailla hän käyttäytyikin. Otti muina miehinä poveltaan aimo puolikkaan kovaa leipää ja alkoi sitä pureksia. Syötyään hän latasi kessukukkarostaan piipun ja alkoi poltella. »Antti saa mennä kotia tupakoimaan», sanoi opettajamme Leskinen. »Niim perkele menenki», Antti murisi piippunsa takaa ja meni.

Minunkin koulunkäyntini oli katketa sopeutumispulmiin kohta alkuunsa. Lienen oikein erikoisella paatoksella lukenut kappaletta »Tiina-täti kutoi sukkaa», koskapa ne takapenkin koltiaiset alkoivat nimitellä minua Tiinatädiksi. Siitä sydämistyneenä karkasin koulusta kesken päivän. Porasin ja uhittelin, etten sinne enää koskaan palaisi. Mutta eihän toki maksettua koulurahaa hukkaan heitetty. Sairaan äitiparkani oli kahlattava tukkoinen peltotie ja tultava opettajalle asiasta valittamaan. Pahin ilvehtijä suuttuikin opettajan nuhteista niin, että hyppäsi välitunnilla ohi ajavan maanisännän rekeen, eikä sen koommin nokkaansa näyttänyt. Ajan mennen minäkin mukauduin koulun menoihin, iloihin ja kiusoihin ja kai kunnostauduinkin kilvoituksissa, koskapa sain »tutkinnossa», jossa oli oikein pappikin mukana, lausua Isänmaan virren. Se oli ensiesiintyminen »uralla», joka on, tosin ilman laakereita, jatkunut näihin päiviin saakka antaen minulle enemmän elämänsisältöä kuin muut harrastukseni yhteensä. Vain lausuessani olen saavuttanut taiteen inspiraation, esiintymishurman. Maalatessa ja kirjoittaessa tunnen aina pienuuteni, saamattomuuteni taakan.

☆ Koulun päättyessä äitini pääsi sairaalaan, mutta jo ennen sinne menoaan hän oli luvannut, että syksyllä pääsisin kansakouluun. Äiti kuoli sitten elokuussa, mutta jankutin jatkuvasti lupauksesta isälle ja hän suostui vihdoin. Kansakoulu tarkoitti meidän kulmalla yksinomaan Linikkalan koulua. Muiden koulujen olemassaolosta en silloin tiennytkään. Oli niitä silloin Aleksanterin, Kuhalan ja Haudankorvan koulukin. Tuona kesänä se oli muuttanut uuteen upeaan rakennukseen Kurjenmäen lähelle Viksbergin pellolle. Puulaakin nikkariverstaassa valmistetut pulpetit joutui isäni kuljettamaan sinne hevosella. Kuormaa purettaessa oli opettaja Ahde, joka entisenä tehtaan koulun opettajana hyvin tunsi isäni, tullut juttusille, ja sivumennen kysäissyt, että onko Saarisella vielä kouluunpantavia kasvamassa?

Isän vastattua siihen, että onhan se yksi likka juuri aikeissa koulun aloittaa, Ahde oli heti suositellut uutta kouluaan maailman parhaana. Isäni kävi »lankaan». Kaikista vastaanväitöksistäni huolimatta en päässyt kauan unelmoimaani Linikkalan kouluun, jossa ikätoverini kävivät. Koulun alkamispäivänä isä neuvoi tien ja niin minun oli opettaja Ahteen päähänpiston ja isäni päähänpinttymän vuoksi neljänä talvena, oli pyry tai pakkanen, kuljettava tuo pitkä koulutie läpi aukeitten peltojen, ohi Viksbergin tehtaan, vaikka yhtä hyvä koulu olisi ollut kotoani kivenheiton päässä.

Antoisimmat, muistoista rikkaimmat vuodet ne kuitenkin olivat.

Forssan Lehti 8. 4. 1966

Ida Karke

Opintieni kukkia ja ohdakkeita

Vuoden 1911 elo—syyskuun vaihteessa aloitin kansakoulun käynnin upouudessa, maalintuoksuisessa Haudankorvan koulussa. Komeana, vaaleaksi rapattuna, kaksikerroksisena se kohosi keskellä peltoaukeaa Kurjenmäen alla. Sinne vievää uutta, puhdassoraista, viivasuoraa tietä reunustivat äskettäin istutetut nuoret koivut. Jännittyneenä, mielessä monenmoiset aaningit sitä ensikertaa taapertelin. Ihmetellen taulailin sannoitetulla pihalla koulun uljasta ulkoasua. Tulomatkalla kohtaamani »löylynlyömänä« pidetty Eeva olikin sanonut sitä «Mustialan yliopistoksi.« Eipä ihme, olihan se samaa luokkaa kuin matkan varrella näkemäni yhteiskoulu! Keskellä pihaa oli kaivo. Tontin kulmassa oli punainen, valkonurkkainen sievä sauna, navetat ja muut opettajien sen ajan luontaisetuihin kuuluvat suojat.

Portilta suoraan kohosi toinen koulurakennus, joka käsitti poikien käsityö- ja voimistelusalin ja yhden opettajahuoneiston. Molempien talojen takana oli kasvi- ja puutarhaksi muokattu maa-ala. Kaiken tämän tarkoin silmäiltyäni kiipesin pääovelle johtavat harmaakraniittiset portaat. Toinen pariovista oli lukittu, mutta toisesta pääsin pienen välieteisen kautta suureen eteisaulaan. Siellä ei ollut »ristinsielua»! Olin tullut tuntia liian aikaisin. Kiipesin matkasta väsyneenä ikkunan alla olevan puulaatikon päälle istumaan. Lopulta ilmestyi nurkkaovesta kaljupäinen, pujopartainen herra, tuli kädestä tervehtimään, ja

kuultuaan kenenkä olin tyttöjä toivotti lämpimästi tervetulleeksi opintietä alkamaan. Arvasin hänet opettaja Ahteeksi. Sain täten miellyttävän ensivaikutelman tuosta peloittavamaineisesta kasvattajasta, mikä vaikutelma särkymättä säilyikin. — Olinhan toki kuullut Ahteen tehtaankoulun aikanaan olleen hanakka käyttämään jopa nyrkkejään apuna poikien koviin kalloihin hengen siementä sirotellessaan. Olipa sattunut kuolemantapauskin, jonka pahat kielet olivat panneet hänen syykseen. Naapuristossa kuoli Vihtori-niminen poika korvien märkimiseen, minkä sanottiin saaneen alkunsa Ahteen jakamista korvapuusteista. Juorut ovat juorujen arvoisia, mutta sen tiesin, että kovin olivat puolipäiväiset opettajaansa pelänneet. Oma Toivo-veljeni, joka ei suinkaan ollut ikäkautensa pahimpia, oli Ahteen nyrkkejä pelätessään karannut arestiin jäätyään koulusta ikkunan kautta. Saman tien oli pojan työnsä «sekotuksessakin« jätettävä. Hän menikin sitten pikkurengiksi Ikkalan Näkille, missä oli jo pienenä pahaisena paimenpoikana palvellut. Siellä hän varttui mieheksi koskaan tehtaaseen palaamatta. Ei ole tiedossani, saiko opettaja Ahde ankaruudestaan muistutuksia, mutta Haudankorvan aikanaan hän ei enää koskaan oppilaisiinsa käsin kajonnut. Milloin nuhtelikin, se tapahtui rauhallisesti ja kauniisti, ei huutamalla, eikä ivan asein. Hän olikin mielestäni opettajista parhain.

Rouva Ahde opetti meitä ensiluokkaisia. Hän oli vaativa ja tinkimätön kasvatuksessaan. Ollen itse äärimmäisen siisti, hän ankarasti vaati samaa oppilailtaan. Siitä muodostuikin minulle, äidittömälle, monta kompastuskiveä. Perheestämme olivat itseäni vanhemmat jo lähteneet maailmalle, koti kun ei enää äidittömänä kodilta tuntunut. Minä ja kaksi nuorinta olimme vanhan ja peräti vanhanaikaisen isän hoidossa. Viis hän veisasi puhtaudestamme, kunhan jotenkuten ehti kuuden jälkeen illalla padallisen puuroa henkemme pitimiksi keittelemään. Olisihan minunkin jo pitänyt osata «huushollata», mutta kun isä ei vaatinut ja itselläni ei ollut »härjänkä halua«, niin ei minusta mitään tullut. Aamuisin kuului kuitenkin velvollisuuksiini kunnostaa Matti Koskisen rouvan kouluun ja viedä pieni Esteri lastentarhaan. Näiden puuhieni vuoksi usein myöhästelin. Tultuani puolikin tuntia toisten jälkeen luokkaan sain lopun aikaa seisoa ovensuussa, huonoissa «ketimissäni«, toisten arvostelevien katseitten maalitauluna. Saattoipa mamma siinä tulla »syynäämään» kasvojeni ja käsieni puhtauttakin. Eivätkä ne aina kehumista kärsineet! — Mutta kerran kävi kivasti. Ensimmäinen tunti oli uskontoa. Oli meneillään Samuelin historia ja opettaja kysyi profeetan isän nimeä. Äidin muistivat kaikki Hannaksi, mutta ei tullut Elkana muille mieleen. Viittasin innokkaasti häpeäpaikaltani ja oikein vastattuani pääsin heti

paikalleni pulpettiin. Se olikin tarpeen, jalkani olivat puutuneet pitkän marssini jälkeen tulleesta paikallaan seisomisesta.

Pärjäsin toki muistia ja ymmärrystä vaativissa kouluaineissa tavallista paremmin, mutta siisteyttä ja notkeutta vaativissa tehtävissä jouduin «jyrän alle«. Vaikeita aineitani olivat kaunokirjoitus, voimistelu ja käsityö. Olin luullut olevani hyväkin kirjoittaja, kun taululleni piirtelin riffelikynällä lauseita. Mutta luulo haihtui, kun mustekynällä töhrin valkoisen vihkoni mustia läiskiä täyteen. Voimistelussa olin täysi toope. En tahtonut muistaa edes vasenta ja oikeaa. Piti vilkaista oikean käden selässä olevaa arpea, ennen kuin uskalsin tehdä komennetun käännöksen. Myöhästelin ja töpsähtelin opettajan pilkan piikkien sadellessa. Saivat niistä osansa toki toisetkin. Kerrankin rouva Ahde muutti kesken kaiken tahdinlukunsa «vasen—oikea—vasen—oikeasta» »Ida—Lund—väärä—jalka—Ida—Lund väärä—jalaksi«. Arvannette, että oli siinä tytöllä kestämistä, kun tällaista tahdinlukua välitunnilla jatkettiin.

Kaikki tämä oli vielä siedettävää, mutta käsitöissä minulle nousi tie pystyyn. Ollen itse erittäin kätevä ja pikkutarkan huolellinen vaati rouva Ahde ankarasti samaa oppilailtaankin. Olin käyttänyt neulaa ja lankaa siitä asti kuin ne hyppysissäni pysyivät ja luulinpa osaavani ommella, mutta opettajamme mittapuun mukaan en sitä oppinut millään. Paidan sivusauman jouduin purkamaan niin monasti, että kankas hapertui ja repesi viimein, ehkä katkeruudessani sitä kiukkuisesti käsittelinkin. Opettaja talutti minut omaan eteiseensä häpeämään, ja lähetti miehensä pahankurisuuttani kitkemään. Ahde nuhteli minua varsin sävyisästi huonosta käytöksestä ja kehotti anteeksi pyytämään. En saanut hampaitteni takaa anteeksipyyntöä puserretuksi, en tunnustanut itseäni syylliseksi. Parastani olin käsityön suhteen yrittänyt, enkä enempään kyennyt. Seisoin ja murjotin tuppisuuna, kunnes Ahde viimein illan jo pimettyä laski minut menemään murheellisesti hyvästellen: «Kovin ikävää, ettei Ida ole vielä oppinut anteeksipyytämisen hyödyllistä taitoa.« Nuo sanat saivat mieleni kuohuksiin. Pitkälle yöhön mietin. — Päätin aamulla pyytää anteeksi. Sonnustauduin sitä varten ajoissa koululle, mutta kohdatessani kylmän ylpeän rouva Ahteen kaunis päätökseni valui hiekkaan. Muistellessamme vuosikymmeniä jälkeenpäin muinaisia entisen paronin kuskin tyttären kanssa kertoi myös hän olleensa kovilla Ahteen mamman käsityötunneilla tehtaankoulua käydessään. Kerrankin oli opettaja loukannut häntä syvästi sukankudinta tarkastaessaan sanomalla: »Paronin hevosellekkos Rauha tästä sukkaa kutookin.» — Eipä tainnut psykologia kuulua entisaikain opettajavalmistuslaitosten opetusohjelmaan. — Jatkuu.

Forssan Lehti 17. 4. 1966

Ida Karke

Tulipaloista, Ronttismäen palotornista ja palokunnan juhlista

Palokunnan ruiskuhuone ja sen katolta korkealle kohoava palotorni oli meidän kulman kasvavaisille varsin tuttu ja kotoisa rakennus. Sen ympärillä kiehäten juostiin natuset, pakoset ja karttuset, sen sillalla leikittiin jännittävät kätkenpanttiset ja liinanmyyjäiset, taikka istuttiin iltapuhdetta vain muuten mukavia jutellen suven sulossa. Sattuipa joskus Suomisen, kaluston valvojan, asioidessa talossa, että pääsimme kiipeämään päätä huimaavan korkeaan torniin. Voi, miten laajalle sieltä silmä kantoi. Koko kaunis synnyinseutu avautui kerralla katsottavaksi. Kaukana antoi Kaukjärvi kättä Pyhäjärvelle, Joensuusta lähti Loimijoen hopeajuova luikertamaan halki vehmaan maiseman. Näkyi kaunis Salmistonmäki, Nummen tutut harjanteet. Suuret mahtavat tehtaat olivat kuin lautasen edessä, Viksbergin puoli kaksine, pilviä hipovine piippuineen. Forssan puolella oli vain yksi piippu, mutta samalla suunnalla oli tiiliruukilla myös oma «korsteeninsa».

Hökkelikylältä näytti silloinen Forssa, poikkeuksen tekivät vain puistoalueen herrain talot sekä maantien varren komeat rakennukset. Niistäkin komeili kahdella kerroksella vain aniharva, mm. posti ja yhteiskoulu.

Niin, hupipaikkahan palotorni oli, mutta kun siellä alkoi rumaääninen torvi toitottaa, oli leikki kaukana. Se vei karmean tulipalon tuntumaan. Ennen muistamaani oli ollut oikea suurpalo, Uudenkylän palo. Siitä en enempää tiedä kuin mitä kuulin aikuisten jotain muistellen sanovan: »..... Se oli siihen aikaan ko Uuskylä palo.«

Lienen ollut kuuden, seitsemän korvissa, kun eräänä suvisena päivänä juuri päivällisaikaan palotorvi alkoi mylviä. Torniin nousseista merkkipalloista nähtiin tulipalon olevan taaskin Uudenkylän puolessa. Forssan «vanha» työväentalo paloi silloin perustuksiaan myöten. Toiset surkeilivat vahinkoa ja onnettomuutta, mutta muutamat vain vahingonilosta härpittelivät: «Simmotem pirunkirkov väliäkä ollu ....»

Koin minä tulipalon kauheuden aivan lähituntumassakin. Kerran ukkonen sinkautti salamansa naapurimme Katajan mökin pärekattoon, ja tönö nousi huikeana liekkimerenä ilmojen perille. Kotonanikin jouduttiin hämminkiin. Isosisareni kärräsi äidin uuden ompelukoneen käsirattailla Harakkamäkeen turvaan. Toivo-veli kiipesi katolle ja pani pikkupojat kantamaan kaivosta vettä, jolla valeli suvenkuivaa pärekattoa. Kipinäsytytys vältettiin.

Forssassa oli vireä vapaapalokunta, mutta useasti sen ponnistelut jäivät vain tulen rajoittamiseen, syttynyttä rakennusta ei useinkaan voitu pelastaa. Ruiskujen letkut eivät yltäneet

luonnon vesiin, eikä kaivojakaan joka tönön vieressä ollut. 'Puulaakin' hevosmiehet olivat velvoitetut jättämään työnsä palon sattuessa ja kiiruhtamaan vesitynnyrien kuljetukseen. Ensimmäisenä palopaikalle ehtineelle vesitynnyrin tuojalle annettiin erikoispalkkiona 10 markkaa. Se oli todella tavoittelemisen arvoinen asia. Kaapola, kartanon tallimies, sen palkinnon useimmiten sai. Olihan hänellä aina aisoihin pantavana «Tosivaka», kartanon paras juoksija. Kartanon miehistä myös Grönberg pääsi joskus palkinnolle. Sattuipa sentään yhden kerran isäänikin onnestamaan. Taisi olla sattumoisin paraikaa vesitynnyri «Rapen« perässä.

Palokunta piti joka kesä mainion vuosijuhlansa Sortohaassa. Ikäpolvestani jokainen muistanee railakkaan hauskat »palokunnanjuhlat», joilla pienet ja suuret riemuitsivat.

Kypäräpäisinä, punaisella vyötettyyn valkopaitaiseen «vormuun« sonnustautuneina, reippaita marsseja töräyttelevän torvisoittokuntansa jäljessä, palokuntalaiset marssivat mahtiaan näyttäen ympäri keskustan ja sitten puistokujaa Sortohakaan. Muu väki, varsinkin innosta kirkuvat mukulat seurasivat perässä. Voi sitä riemun rikkautta ja ilon ylenpalttisuutta, jonka tämä kesän kohokohta taritsi. Pienimmistä pönhiäisistä oli leipähöyryllä pyörivä karuselli vetävin. Sen keskiössä soitteli rontismäkeläinen Sainio oikeaa posetiivia. Taksa määrätyn ajan pyörimisestä oli viisi penniä, pienin mahdollinen, mutta kuitenkin sekin monelle liikaa. Muutamat nokkelat poikaviikarit ansaitsivat karusellirahaa varsin metkalla tavalla. Yhtiön senaikainen «pykmestri» huvitti itseään mänttäämällä varta vasten tuomallaan vasaralla viiden ja kymmenenpennin lantteja tanssilavan viereisen ison männyn kaarnaan. Pojat saivat omakseen irti kiskomansa kolikot. Kävi siinä kilvassa ähellys ja puhallus, mutta tapella ja kirota ei passannut.

Varttuneemmalle väelle oli muunlaisia kilpailuja ja kansanpelejä. Ohjelmasta muistan vielä Sarjasen Vikin sen kertaisen kuplettilaulun. — Se ylisti veden hyviä ominaisuuksia ja mieleeni jäi säe tällainen:

».... Riisum ma housuni, käärin ne myttyyn,
istun tohon Samperin tekemäkän pyttyyn.
.... Voi vesi verraton.

Laulu oli varmaan Vikin omaa tekoa. Hän oli tunnustettu viisunikkari. Tulipa kuuluisaksikin poliisista tekemällään pilkkalaululla. Nuoriso sai noissa juhlissa tanssahdella oikean torvisoiton tahtiin. Haikeat valssit, polkat ja masurkat, vaihteena «patespaania« ja »vinkelskaa.« Musiikki veti meitä taitamattomiakin lavan tungokseen tanssijoiden varpaita tallaamaan.

Paitsi kaikkea tätä hengenravinnon runsautta oli juhlassa tarjolla aineellistakin hyvyyttä. Palokuntalaiset saivat perheluvun mukaan »puffettilappuja« joilla sai lunastaa monen sorttista hyvää suuhun pantavaa. —

Oli miehen kämmenen kokoisia voikakkuja, päällä juustoa ja makkaraa. Oli kahvia, rusinasoppaa ja kaljaa niin makoisaa, että taisi joillekin ahmateille tukkaankin kihahtaa. Sitä oli juhlaa varten oikealla tekijäihmisellä pytinkeitten Lindforskalla teetetty.

Onnellisina ja kylläisinä tepsuteltiin juhlan jälkeen läpi kauniin puiston kartanon kautta ja ohi «Kellopytinkin» omaan tuttuun ympäristöön Ronttismäkkeen.

Forssan Lehti 19. 5. 1966

Ida Karke

«Ellette tohtisi mitään tehdä tulkaa silti pappilaan syömään»

Somerolaissuvun esi-isä kirkonrakentajana

Täydellä syyllä voidaan tänään puhua kulttuuri- ja lahjoittajasuvusta, kun tarkastellaan Someron Svenssoneitten vaiheita. Suvun sukunimi muutettiin vuosisadan alkupuolella Elomaaksi, mutta perheen vanhemmat pitivät vielä nimen Svensson ja tällä nimellä Somerolla vieläkin tunnetaan talo. Someron Svenssoneitten kantaisänä on pidettävä kirkkoherra Antti (Anders) Johan Svenssonia, joka oli Someron kirkkoherrana vv. 1851—1862 eli vuosina, jolloin Someron nykyinen kirkko rakennettiin ja myös vihittiin tarkoitukseensa. Näyttää siltä, että kirkkoherra Svenssonin ansiot Someron kirkon rakentamiseen ovat olleet huomattavasti painavammat kuin Someron historiassa kerrotaan. Kirkon rakentamista koskevan luvun tähän historiaan on kirjoittanut fil. maist. Irja Säihke.

Rouva Klaara Björk (o.s. Svensson-Elomaa) kertoi, että suvun kantaisä, kirkkoherra Svensson tunnettiin hyvänä lau-

lajana. Suvun taiteelliset taipumukset lienevät osaltaan periytyneet juuri häneltä. Kirkkoherra Svensson näyttää olleen myös suoran toiminnan mies. Kun tämä Inkoossa syntynyt ja Mesukylästä Somerolle tullut kirkkoherra tuli uuteen seurakuntaansa, oli uuden kirkon rakentamiseksi päätökset tehty, mutta käytännön toimenpiteisiin ei tahdottu päästä.

Näin suuren rakennustyön aikaansaamiseksi oli tietenkin tehtävä paljon myös maansiirtoym. alustavia töitä ja juuri näitä töitä lienee tehty talkoovoimin. Talkoomiehiä ei kuitenkaan tahdottu saada. Tällöin kirkkoherra henkilökohtaisesti kiersi talosta taloon talkoomiehiä etsimässä. Joukko kokoontui sitten kirkkoon ja kirkkoherra Svenssonin kerrotaan saarnassaan sanoneen: »Ellette tahdo mitään tehdä, niin tulkaa kuitenkin pappilaan syömään.«

Tämän kerrotaan auttaneen ja rakentaminen sai vauhtia. Kirkkoherra Svenssonin kerrotaan lisäksi omalla kustannuksellaan ruokkineen talkooväkeä kuuden vuoden ajan.

Kulttuuriperhe

Kirkkoherra Svensson oli rouva Björkin isän isoisä. Rouva Björkin veljistä Martti ja Yrjö lääkäreitä, lähemmin psykiatreja ja juuri Martti teki jälkisäädöksessään merkittävän taidelahjoituksen, minkä ohella hän lahjoitti mm. kotikunnalleen Somerolle yli 40 ha maata. Vanhin veljeksistä, Einari oli lakimies, sittemmin lääninsihteeri ja nuorin Erkki, luki myös aluksi lääketiedettä, mutta antautui lopuksi näyttelijäksi ja oli useita vuosia Porin kaupunginteatterin kantavia voimia. Tyttäristä Anni Elomaa hoitaa kotitilaa, Esteri Elomaa on fil.maist. ja kertojamme Klaara kävi musiikkiopiston sekä harjoitteli näyttelijäksi Kansan näyttämöllä, missä Erkki-velikin oli aloittanut. Jussi Elomaa harjoitti kaupallisia opintoja, mutta kuoli nuorena. Tässä perheessä oli kaikkiaan 7 ylioppilasta, mitä on tuon ajan maaseutuoloissa pidettävä harvinaisena saavutuksena.

Hornien sukua

Perheen äiti tuntui olevan tämän opinto-operaation käyntiinpanevana voimana. Tätä kuvaa mm. tapaus, jolloin perheen vanhinta poikaa pitkin Härkätietä hevospeleillä vietiin Turkuun kouluun. Poika ei tahtonut kuitenkaan jäädä Turkuun ja niin tultiin takaisin. Perheen isä lienee saanut hellämielisyydestään, hän oli ollut saattajana, asiaankuuluvat nuhteet. Pari lähetettiin uudelleen Turkuun eväin, että ellei Turku kelpaa, niin ajettakoon vaikka Tukholmaan saakka.

Perheen äiti olikin sitä mieltä, ettei maaomaisuus sinänsä ole vielä tarpeeksi. Todellista rikkautta on oppi. Tämä valistunut äiti oli suvultaan Halikon Horneja, joten kulttuuriperinteet ovat vahvat myös äidin suvun puolelta.

«Gutta Cavat Lapidem non vi sed Salpe cadende.«

Nämä latinankieliset sanat on

Rouva Klaara Björk sylissään yksi talon kymmenestä kissasta. Rokokoo-lipaston päällä ruhtinas Jusupovin rokokoo-kello.

tekstattuna rouva Björkin kodin vierashuoneen uunin fasaadiin.

»Vesipisara halkaisee kallionkin, koska se aina tippuu« eli toisin sanoen: vahva tahto vie vaikka läpi harmaan kiven.

Nämä lauseet ovat kuvaavia, kun vierailee kodissa, minkä jokainen esine muistuttaa kulttuurista. Kodin tauluista jo kerrottiin.

Muistoesineitä ja antiikkia

Kodissa on mm. ruhtinas Jusupovin, yhden Grigori Rasputi-

nin murhaajista, mitä puhtain kullattu rokokoo-kello. Kellosta on vain lyöntilaitteet poistettu. Muuten se on täysin kunnossa. Ruhtinas Jusupov oli toimittanut jo ennen murhatyötä kellon Terijoelle, mistä hän itsekin etsi turvapaikkaa. Kello oli lisäksi mitä kauneimman rokokoo piirongin päällä. Huoneen koko kalusto on samaa puhdasta tyyliä. Tämä kalusto, niinkuin myös viereisessä huoneessa oleva kaunis, tammea ja punaista pähkinäpuuta oleva barokkikalustokin, peräisin Gösta Stenmanin kokoelmista.

Klaara Björkin kodissa on myös mm. Turun palosta pelastunut kaunis antiikkipeili sekä eräitä muita kauniita vanhoja peilejä. Niinikään on erilaisia pieniä pöytiä, mitkä kaikki edustavat aitoa tyyliä. Vain tarkka luettelointi tekisi täyttä oikeutta tälle kodille. Ja kuitenkin esineet sinänsä ovat sivuasioita perheessä, joka on kasvattanut yli normien taiteen suosijoita ja suurlahjoittajia.

Jos kirkkoherra Svensson on merkittävällä tavalla edesauttanut Someron kuntaa kirkon rakentamisessa, niin hänen jälkeläisensä ovat omalta osaltaan olleet niitä vesipisaroita, jotka ovat halkaisemassa kulttuuria ja taidetta kohtaan tunnettua ennakkoluujen kalliota.

Forssan Lehti 12. 6. 1966

Kosti Paukkala

Olisiko Forssan kaupungintalo säästettävä museotarkoituksiin?

Myös 'Tehtaankoulu' monessa mielessä arvokas rakennus

Eräät Tampereen ja Helsingin lehdet ovat äskettäin paheksuneet sitä, että Forssan kaupunki (silloin vielä kauppala) muutti omistukseensa joutuneen Viksbergin kartanon päärakennuksen vähävaraisten asuntolaksi ja tuhosi tällöin taiteellisia ja historiallisia arvoja. Näin saattoi ollakin, mutta on myös muistettava, että Forssassa oli niihin aikoihin ankara asuntopula, ja nimenomaan vähävaraisten lapsiperheiden oli miltei mahdoton saada asuntoa. Kaupungille kohdistettuna 'hätähuuto' tuli lisäksi liian myöhään, sillä rakennus oli aluevaihdoksen yhteydessä jo tällöin siirtynyt Oy. Finlayson-Forssa Ab:n omistukseen, joskaan ko. vaihto ei vieläkään ole saanut virallista vahvistusta. Ehkä em. yhtiö, jolla on ko. rakennukseen paljon enemmän historiallisia kiinnekohtia kuin Forssan kaupungilla, ottaa pelastaakseen, mitä vielä pelastettavissa on.

Tässä rakennuksessa on sijainnut yhdyskuntamme esimmäinen koulu ja kirkko. Se purkamista tuskin voidaan välttää. Rakennuksella lienee 'armonaikaa' enää vain nelisen vuotta.

Mutta olisi 'entisajan Forssasta' muutakin pelastamisen arvoista. Kaiken lisäksi sellaista, jota voitaisiin käyttää vielä tähdellisimpiin tarkoituksiin kuin Viksbergin kartanon kaunista päärakennusta. Paikalliset asiantuntijat ovat todenneet, että viimeksimainittu soveltuisi erinomaisesti esim. taidemuseoksi. Sellaista Forssassa ei kuitenkaan toistaiseksi ole. Mutta täällä on sen sijaan asiantuntijoiden suuresti arvostama maakuntamuseo sekä erittäin arvokas luonnontieteellinen museo, joiden kummankin kokoelmat on ahdettu niille täysin riittämättömiin ja tarkoitukseen perin kehnosti soveltuviin tiloihin. Toisaalta Forssassa on rakennuksia, joille jo on annettu purkutuomio tai jollainen niillä tulee väistämättä olemaan edessään. Tällaisia rakennuksia ovat mm. Forssan kaupungintalo ja yhdyskuntamme ensimmäinen koulu- ja kirkkorakennus, joka vuodesta 1920 on ollut Forssan työväenopiston käytössä.

Museotaloa tarvitaan

Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja Museoyhdistyksen haaveena on jo 20-luvulta lähtien ollut oman museosalin saaminen. Siihen sen voimavarat eivät kuitenkaan ole riittäneet. Niinpä yhdistyksen ylläpitämä maakuntamuseo on sitten ollutkin huutolaispojan asemassa. Sitä on jouduttu siirtämään paikasta paikkaan ja sen kokoelmia on edelleen sijoitettuna mitä sopimattomimpiin suojiin. On saatu olla tyytyväisiä, että yleensä on saatu esineet katon alle. Tilanpuutteen vuoksi ei läheskään kaikkia tarjottuja esineitä ole kuitenkaan voitu ottaa vastaan. Varsinainen museo on kylläkin nyt turvallisessa paikassa Forssan Teatteritalon ullakkokerroksessa ja sen vuokrakin on erittäin kohtuullinen. Mutta museolle asetettuja vaatimuksia eivät nuo suojat vastaa, niin kodikas kuin museosali 'kalustuksensa' ansiosta onkin.

Forssa-Kerhon haave

Nimenomaan Forssa-Kerho on haaveillut sellaisesta museotalosta, johon voitaisiin sisustaa Forssalle ominaisten entisajan ammattienharjoittajien verstaat sekä säätyläis- ja tehtaalaiskodit. Niihin tarvittavaa materiaalia museossa on yllin kyllin. Tehtaalaisasuntojen ja käsityöläisverstaiden kohdalta onnellisin ratkaisu olisi kylläkin se, että tarkoitukseen saataisiin lunastetuksi Kalliomäestä jokin sen vanhemmista kortteleista, mutta varsinaisella museolla pitäisi sittenkin olla oma suojansa. Ja sellaiseksi sopisi erinomaisesti nykyinen Kaupungintalo. Näin monestakin syystä. Ensinnäkin tämä rakennus on sinänsä museaalinen ja edustava jäännös katoamassa olevasta entisajan Forssasta. Sitä paitsi se liittyy kiinteästi yhdyskuntamme historiaan.

Kiistanalainen hotelli

K. V. Kaukovallan kirjoittamassa 'Forssan puuvillatehtaiden historiassa' mainitaan mm.: »1880-luvulla Forssa oli kasvanut jo niin suureksi, että täällä kävi paljon matkustajia. Sen vuoksi Forssa-yhtiö rakennutti 1883 komean hotellin, jotta yhteiskunta saattaisi ottaa vieraat vastaan.» Myöhemmin tämä hotelli oli sitten monen kiistan ja kriittisen arvostelun kohteena. Jo seuraavana vuonna yhtiö nimittäin perusti tähän hotelliin myös oluttuvan, josta Esko Aaltosen teoksessa 'Entisajan Forssaa ja sen elämää' on eloisa kuvaus. Kun oluttuvat sitten lailla kiellettiin, hotelliin sijoitettiin myös kestikievari, jonka turvin oluen myynti edelleen oli mahdollista. V. 1889 oluenmyynti hotellissa kuitenkin lopetettiin. Forssan itsenäistyttyä tästä rakennuksesta tuli kauppalan kunnallishallinnon keskuspaikka, jollaisena se toimii edelleen. Edelleen tässä talossa on toiminut mm. 'Forssan kantakirjasto' ja se on monella muulla tavalla ollut yhdyskuntamme kulttuurielämän keskuksena.

Sopisi tarkoitukseen

Tiedustellessamme kaupunginjohtaja Reino A. Vilppaalta, sopisiko nykyinen kaupungintalo hänen mielestään museotarkoituksiin, kaupunginjohtaja Vilpas mainitsi, ettei hän ole syventynyt tähän asiaan, mutta totesi kuitenkin, että asiantuntijat eivät yleensä mielellään sijoita museoita puurakennuksiin. Nyt on kuitenkin niin, että suurin osa maamme museoista on puurakennuksissa, joista monet ovat lisäksi uunilämmitteisiä. Kun kaupungintalo on keskuslämmitteinen, ja museoissa on tupakanpoltto kielletty, ei tulenvaara olisi kovin suuri. Tähän rakennuk-

seen sijoitettuna museoon voitaisiin todella perustaa erikoisosastoja ja enemmän kuin paikallaan olisi, että siihen jäisi myös kauppalan- tai kaupunginjohtajan huone, vieläpä muitakin kunnalliselämämme kehitystä kuvastavia osastoja.

Historiallisia arvoja

Kaupungin asemakaava- ja julkisivulautakunnan sekä vastikään perustetun kulttuurilautakunnan puheenjohtaja rehtori Jorma Pasanen lausui mielipiteenään, että hänen mielestään nykyinen kaupungintalomme soveltuisi hyvin museotaloksi. — Forssan kaupungintalo ei ole tyylillisesti erityisen arvokas, mutta se edustaa kuitenkin tiettyä tyyppiä ja sillä on Forssalle historiallisia arvoja. Kun se ei missään tapauksessa rumenna kaupunkikuvaa, milteipä päin vastoin, se kannattaisi säilyttää. Näin sitäkin suuremmalla syyllä, kun Forssan museot ovat suorastaan heitteillä, rehtori Pasanen sanoi.

'Tehtaankoulu' arvokas

— Sekä tyylillisesti että historiallisesti pidän kuitenkin kaupungintaloa arvokkaampana Forssan kansalaisopiston käytössä olevaa, yhdyskuntamme ensimmäistä koulu- ja kirkkorakennusta, jatkoi rehtori Pasanen. — Valitettavasti tämä rakennus on joutunut sille täysin sopimattomaan ympäristöön, Saksanhovin kerrostalon varjoon. Sopimuksen mukaan talo saa olla paikoillaan vuoteen 1970, mutta uskon, etteivät Saksanhovin asukkaat tule vaatimaan sen purkamista. Näin siitä huolimatta, että se kansalaisopiston käsitöiden opetusrakennuksena on työtuvan luontoinen ja liikenne talon muutenkin ahtaalla takapihalla on täten vilkas. Kun Saksanhovi lisäksi tarvitsee kipeästi lisää paikoitustilaa, en näe muuta mahdollisuutta rakennuksen säilyttämiseksi kuin että se siirrettäisiin toiseen paikkaan. Parhaiten se soveltuisi Oy Finlayson-Forssa Ab:n puistoon, mutta sellainen ei liene mahdollista, mainitsi rehtori Pasanen.

Historiaa

Kyseinen rakennus lienee Viksbergin kartanon päärakennuksen jälkeen Forssan historiallisin. Alaisistaan aikalaisekseen esimerkillisesti huolehtinut kauppaneuvos A. W. Wahren ryhtyi jo v. 1855 suunnittelemaan tehtaalaistensa lapsille omaa koulutaloa. Sitä ennen oli yhtiön toimesta jo 'pidetty' alkeiskoulua. Koulun piirustukset hän tilasi hyvältä ystävältään arkkitehti Chiewitziltä, joka lienee laatinut myös yhtiön hotellin piirustukset. Wahrenin innostusta asiaan kuvaa se, että hän itse teki rakennuksen ikkunoiden ja ovien piirustukset sekä valitsi tulisijojen kaakelien ja tiilien mallit. Hän kuului myös koulun ensimmäiseen johtokuntaan. Koulutalo valmistui 1861, mutta yhtiön taloudellisen ahdingon vuoksi koulun toiminta pääsi alkamaan vasta 1866. Koulun ensimmäiseksi opettajaksi valittiin Taalintehtaan ansioitunut opettaja G. W. Lundell. 'Fabrikööri' Wahren rakennutti koulun pitäen alunperin silmällä myös sitä, että siellä voitaisiin pitää jumalanpalveluksia sekä suorittaa kirkollisia toimituksia, kuten avioparien vihkimisiä, lasten kastamisia, siunata kuolleita jne. Siksi kouluun rakennettiin suuri kirkollisen leiman omaava sali, johon hankittiin myös harmooni, jopa 'nääksi' urkupillitkin. Tämä rakennus palveli yhdyskuntaamme erittäin merkityksellisesti sekä kirkkona että kouluna ainakin siihen asti, kun Aleksanterin kansakoulu 1880 valmistui. Tätä koulua tehdasyhtiö ylläpiti vuo-

teen 1925, jolloin se lahjoitti koulun Forssan kauppalalle. V. 1920 Tehtaankoulu luovutettiin samana vuonna perustetun ja pääasiassa yhtiön ylläpitämän Forssan Työväenopiston käyttöön. Tässä tehtävässä rakennus toimii edelleen.

Asia erikseen on, mihin rakennetaan uusi kaupungintalo. Monet ovat kuitenkin sitä mieltä, että nykyisen kaupungintalon paikka ei ole sen sijainnille paras mahdollinen. Sitä paitsi asiaa ratkaistaessa tulisi ottaa vakavasti huomioon se, että nykyistä taloa tarvittaisiin muihin tarkoituksiin.

Forssan Lehti 9. 11. 1966

Esko Viljanen

Vaikein tehtävä mielestäni oli vihaisen hevosen kengitys . . .

Ypäjän Palikkalassa seppiä jo 6 polvesssa

— Isoisäni isä oli jo tiettävästi seppä, joskaan en ole tullut sitä kirkonkirjoista tarkistaneeksi, ja myös pojanpoikani on tämän alan ammattimies, kertoi tässä kuussa 80 vuotta täyttävä seppämestari Olli Salo häntä haastattelemassa käydessämme. Yhä vielä Salo rautaa muotoilee, vaikka vanhan perinteellisen pajan tilalle onkin rakennettu verstas, jossa hänen poikansa Niilo Salo korjailee maatalouskoneita nykyaikaisin välinein. Verstaan varustuksiin näet kuuluu edelleen valtaisa ahjo, sillä sellaistakin vielä sentään tarvitaan. Isältä pojalle jo kuudessa polvessa periytynyttä ammattiaan Salot harjoittavat Ypäjän Palikkalassa aivan 'pikitien' tuntumassa.

— Humppilan puolelta olemme kotoisin. Isäni Anselmi Salo oli seppänä ensin Venäjän kartanossa. Täältä hän muutti Ypäjän Varsanojalle Jokioisten kartanoiden palvelukseen. Hän mielitteli kuitenkin omaa pajaa ja sellaisen hän sitten rakensikin tänne Palikkalaan, tuohon samalle paikalle, missä tuo verstas nyt sijaitsee, jutteli seppämestari Salo. Kauan kesti, ennenkuin tuo juureva hämäläinen tarinan alkuun pääsi, mutta sitten kun muistot mielen lämmittivät, juttua tuli juohevasti. Omista aikaansaannoksistaan hän kuitenkin oli vastahakoinen

kertomaan. Yhtä ja toista saimme sentään 'lypsetyksi' Niilo Salon ja hänen välittömän emäntänsä avustuksella.

Isäni oli hyvä pyssyseppä

— Isäni oli taitava seppä ja monitaitoinen. Pyssyseppänä hän tuli tunnetuksi naapuripitäjissäkin. Ensimmäiset hänen tekemänsä luodikot olivat suustaladattavia, mutta viimeiset jo 'perästä syötettäviä'. Hyvän pyssyn tekeminen oli todella taitajan työtä. Tavallisesti piippu tehtiin kahdesta kappaleesta siten, että kumpaankin puoliskoon taottiin jo vana. Puolikkaat hitsattiin sitten yhteen, mutta tietenkin reikä oli viimeisteltävä poraamalla. Myöhemmin kuitenkin teimme piippuja myös umpiputkesta ja se oli kovaa työtä. Metrisen reiän poraaminen kiviporateräkseen kesti viikon päivät, vaikka kahteen mieheen aamusta ehtooseen veivasimme. Putki kiinnitettiin pystyasentoon ja poraus aloitettiin peräpäästä. Käypiä aseita niistä kuitenkin tuli. Minunkin tekemilläni tussareilla on ammuttu hirviä vielä viime vuosinakin ja sain minä pyssystäni Ypäjän maatalousnäyttelyssä ensimmäisen palkinnonkin.

Sytti-Matti noitui aseensa

En varmaan tiedä, tekikö isäni myös Humppilan kuulun sudenpyytäjän Sytti-Matin pyssyt, mutta joka tapauksessa hän niitä korjaili. Isäni ja Matti olivat hyvät metsästyskaverit ja yhdessä he ampuivat tämän seudun viimeisen sudenkin. Sanoivat, että Matti noitui aseensa sellaiseksi, että hän pystyi pyssyllään pudottamaan linnun uskomattoman pitkältä etäisyydeltä, mutta isäni ei ainakaan minun 'tietteni' mitään taikatemppuja tehnyt. Mutta Matti olikin asia erikseen, sanoivat hänen osanneen taikoa metsän elukatkin näkymättömiin, jos hänen alueilleen tuli sellaisia pyyntimiehiä, joista hän ei pitänyt. Väitettiin myös, ettei hän koskaan ampunut emosutta, pisteli vain sen poikaset pusakkansa poveen, pennuista kun sai saman tapporahan kuin täysikasvuisesta hukastakin. Matti tuumi, että parempi on lehmä lypsää kuin tappaa.

Paroni itse tuli hakemaan

Paitsi tavallisia sepäntöitä isäni korjaili myös kelloja ja kaikkia muitakin sen aikuisia kapineita, asensipa hän paikoilleen Humppilan meijerin koneistonkin. Muistan elävästi, miten Jokioisten kartanon silloinen herra paroni Mannerheim tuli häntä henkilökohtaisesti tähän vaativaan työhön hakemaan. Paronilla oli jaloissaan ruskeat nahkasäärystimet, jollaisia emme olleet aikaisemmin nähneet. Niin komeassa kyydissä kuin isäni silloin ei moni jokiläänilainen liene matkannut.

Mitä piditte sepän vaikeimpana tehtävänä? tiedustelimme.

— Sanovat, että katkenneen rattaanakselin 'päittääs' hitsaaminen olisi ollut jonkinlainen taidonnäyte. Se oli kuitenkin koko lailla yksinkertainen tehtävä, täytyi vain tietää, miten sulak-

si raudan kuumensi, hiekan avulla sai estetyksi hapettumisen. Paljon pahempi puuha oli katkenneen kairanterän uudelleen terittäminen.

Vaikeimpana työnä minä kuitenkin pidin vihaisen hevosen kengittämistä. Kerran pajaani poikkesi pari loimaalaista hevosmiestä, jotka olivat matkalla Forssaan kilpa-ajoihin. He pyysivät, että kengittäisin heidän hevosensa. Rehellisesti he kuitenkin heti ilmoittivat, ettei Loimaalla ollut sellaista seppää, joka tuon pollen olisi kenkään saanut. — Mutta anturat sille olisi saatava, kun kaviot kuluvat olemattomiin, ja eihän kengättömällä hevosella voi kilpailla, he toimittivat. Kieltäydyin ensin, mutta kun kovin kävivät kimppuun, päätin lopulta yrittää. Huomasin heti, että jokin taitamaton kengittäjä oli hevosen pahoin pelästyttänyt. Aikani hummalle puheltuani ja sitä siliteltyäni nostin sen jalan polvieni väliin. Muutaman kerran se yritti riuhtaista, mutta kourissani sen koipi pysyi. Ja kun polle huomasi, ettei sille mitään pahaa tehty, se rauhoittui täysin.

»Minun kouraani kapula jäi»

Silmäsimme kookkaan sepän suuria kämmeniä ja tuumimme, ettei niistä raisunkaan hevosen jalka varmaan helposti irronnut. Niinpä rupesimmekin penäämään häneltä tarinoita voimannäytteistä. Vaan eihän niitä hellinnyt. Nuori emäntä silloin paljasti, että on pappa sentään mestari köydenvedossa. Loimaalla oli pitäjien välinen koitos käyty. Ja Ypäjän joukkue voitti. — Meidän papan ansiosta se oli, sillä toiset sanoivat, että 'ankkurin' ote piti ja se ankkuri oli meidän pappa, kavalsi miniä.

— Vedin minä kerran kissanhäntääkin Jokioisilla. Olivat hakeneet minut sinne sahan koneita laittelemaan. Sahan miehillä oli siihen aikaan tapana ottaa mittaa toisistaan kissanhäntää vetämällä. Tuo 'häntä' oli korttelin mittainen pyöreä ja tavallisesti vielä sileä kapula ja kumman kouraan se jäi, se oli voittaja. Sahan asentaja oli kuulemma joukon haka. Veti siinä sitten asentaja ja moni muukin, taidettiinpa hakea miestä vähän puistossa tiistaina ja torstaina kauempaakin, mutta minun kouraani se kapula jäi. Jouduin kartanoihin töihin sitten myöhemminkin, mutta kissanhäntää ei enää tarvinnut vetää, myhäili seppämestari.

Uusi aika, uudet tavat

Suurin osa sepän ajasta kului ennen aikaan rattaiden ja rekien raudoittamiseen sekä hevosten kengittämiseen. Olli Salo kertoi kerran kengittäneensä 17 hevosta yhden vuorokauden aikana. — Sikäli kuin tavallista sepäntyötä ilmaantuu, niin vielä minäkin pihteihin ja vasaranvarteen tartun, mutta noilla pilleillä en ole opetellut hitsaamaan, mainitsi Olli Salo. Mutta kovin vähiin on entisajan sepän työ jo jäänyt. Niilo Salo kertoi, että siitä on jo toista vuotta,

kun heidän verstaassaan viimeksi raudoitettiin uudet parireet. Ja hevosia tuodaan kengitettäväksi kerran pari viikossa. — Nykyisin aika menee melko tyystin maatalouskoneiden korjailemisessa, joskin olen jonkin verran hitsaillut myös polttoöljysäiliöitä. Työtä on riittänyt sen verran kuin olemme ehtineet tekemään. Ahjoa tarvitaan nykyisin varsin harvoin, mutta viraton se ei sentään vieläkään ole. Esim. salaojankaivuukoneen terät on teroitettava takomalla ja ne kuumennetaan ahjossa. Tärkeimmät työvälineet verstaassamme ovat nykyisin kaasu- ja sähköhitsit, porakone, sorvi ja mirkkeli, kertoi Niilo Salo. — Vaan tulkoonpa tuon isäukon kunniaksi vielä sanotuksi, että teki hän tämän seudun ensimmäisen auton eteen kiinnitettävän teräsaurankin. Minä olin silloin vastikään kansakoulusta päässyt ja toimin apumiehenä. Tämän mainitsen siksi, että kytkinlaite, jolla aura kiinnitetään autoon tai traktoriin, on edelleen miltei samanlainen. Eikä meillä ollut minkäänlaisia esikuvia, koska emme olleet tällaista lumiauraa aikaisemmin nähneetkään. Ja tuskin niitä oli ainakaan omassa maakunnassamme silloin vielä olemassakaan, jatkoi Niilo Salo.

Hattua nostimme seppämestarille ja hänen pojalleen heistä erotessamme. Ja harvoin kätemme on tällaiseen kunnianosoitukseen niin herkästi noussut.

Forssan Lehti 5. 3. 1967

Esko Viljanen

Eskolin Jaakko — Someron Talvisillan kuulu voimamies

— Oli julmaa katsella, kun miehellä oli niin paljon voimaa, mainitsi herastuomari mv. Sulo Haltia Someron Talvisillalta kertoillessaan meilla tarinoita kylässä aikoinaan vaikuttaneesta kuulusta voimamiehestä Jaakko Eskolinista. Eskolin kuoli noin 75-vuotiaana v. 1919. Paitsi voimiltaan Eskolin on myös luonteenominaisuuksiltaan ollut varsin harvinaislaatuinen mies.

— Jaakko Eskolinin isä muutti Talvisillalle Perttelistä ja ryhtyi täällä asumaan kylää halkovan notkon töyräällä sijaitsevaa Mäki-Teeren talon torppaa, aloitti herastuomari Haltia. — Isä Eskolin oli myös räätäli, joka valmisti vaatteita lähinnä armeijalle. Usein hänelle tuotiin niin suuria kangaskuormia, että

tarvittiin kaksi hevosta vetämään kuorma notkon jyrkästä töyräästä ylös.

Jaakko Eskolin oli yli kolmen kyynärän mittainen, leveäharteinen jänteikäs mies ja luonteeltaan ylen tulinen. Hän oli täysin raitis ja pysytteli erillään myös vaimoväestä. Oletan, ettei Eskolin luonteensa kiivauden tuntien uskaltanut käyttää väkeviä. Kerran muuan kauppias pani kaljan joukkoon viinaa, jota hän sitten tarjosi Jaakolle tämän poikettua Turkureisullaan kauppaan janoaan sammuttamaan. Tovin kuluttua Jaakolle selkisi, että hänelle oli tehty jekkua ja siinä samassa hän käänsi hevosensa ympäri palatakseen kauppiasta löylyttämään. Vaivoin kaverit saivat hänet päätöksestään luopumaan. Kauppiaalle lähetettiin sana, ettei hän vähään aikaan näyttäisi itseään Jaakolle.

Telasi tukit itse hevostaan säästääkseen

Olin vielä vähäpoika, kun Jaakko tuli meiltä rautaa hakemaan. Makasiinin edustalla teimme kuormaa. Kun rekeen oli lastattu minun laskujeni mukaan noin 500 kiloa, Jaakko tarttui reen peräpäähän ja nosti sen »keitoosti» ylös. — Kokeilen vaan, miten paljon pannaan. On näet niin, että jos minä jaksan kuorman nostaa, hevoseni jaksaa sen myös vetää, Jaakko selitti.

Kerran kyläkunnan miehet seurasivat silmät pälleillänsä Jaakon tukintelausta. Jaakko sitoi hevosensa puuhun telaustien varteen, irroitti sitten takareen ja lähti sitä perässään vetäen metsään. Siellä hän köytti mahtavan tukin ja parikin tyvipäästä rekeensä ja veti ne telauspaikalle. Semmosen voimannäytteen katseleminen miltei pöyristytti. Jaakko säästi hevostaan telauksessa voidakseen siten ajaa suurempia kuormia.

Mylläri kalpeni

Kerran kun Jaakko myllyyn tultuaan nosteli ruispusseja rattailtaan — noin vain yksin käsin, yksi pussi sattui luiskahtamaan hänen kovaksijäätyneestä rukkasestaan. — Onkos voiman puute vain, ilveili mylläri tapauksen nähdessään. Tästä Jaakko tuilahti, tarttui säkkiin kaksin käsin ja heitti sen sellaisella voimalla sisälle, että myllyn peräseinä oli hajota. Mylläri kalpeni eikä uskaltanut virkahtaa Jaakolle enää halaistua sanaa.

Voimallinen riuhtaisu

Kerran meillä riihellä oltaessa äijät rupesivat yllyttämään Jaakkoa ja muuatta toista väkivahvaksi tunnettua miestä sylipainiin. Arvalla katsottiin, kumpi sai ensin tempaista. Jaakko sai yrittää ensin. Hän riuhtaisi kaverin töppöset ilmaan ja paiskasi hänet sitten niin lujasti permantoon, että miestä saatiin virvoitella pitkän ajan, ennen kuin hän jälleen rupesi tajuamaan maailman menon. Sen erän perään ei kukaan omassa pitäjässä

Jaakon kanssa sylipainiin käynyt. Mutta naapuripitäjässä muuan voimamies Jaakkoa koitokseen yllytti. Jaakko pani hanttiin, sillä hän ei mielellään voimiaan näytellyt. Mutta kun toinen usutti, niin Jaakko viimein sanoi, että pannaanpa sitten hieman kokeillen. Siinä tunnustellessa Jaakko nosti vastustajansa irti permannosta, laski hänet takaisin koivilleen ja virkkoi, että uovataanpa sitten, saat yrittää ensimmäiseksi. Mutta kaverin sisu oli jo tässä tunnusteluvaiheessa mennyt kurkkuun ja hän perui haasteensa.

Eskolinin torpan kohdalla tie talvisin tukkeentui aina pahoin, ja sen johdosta kuormat helposti kaatuilivat. Mäki-Teeren pappa kertoi, että Eskolinin kohdalla kuormien keikahtamista koetettiin kaikin keinoin välttää. Näin sen vuoksi, että Jaakko avuliaana miehenä riensi aina heti apuun. Mutta siitä oli enemmän vahinkoa kuin hyötyä. Jaakko näet tarttui värkkeihin kiinni niin riuskasti, että aina jokin paikka petti.

Kannatti kolme tuntia hevostansa

Someron kirkkoa rakennettaessa Jaakko nosteli yksinään niin suuria kiviä, ettei rakennusmestari ollut sitä millään todeksi uskoa. — Tuollainen ei voi olla mahdollista, siinä täytyy olla noituutta, oli hän huudahtanut. Merkillisimmän voimannäytteen Jaakko kuitenkin esitti Talvisillan notkossa. Notkon pohjalla virtaa vähäinen puro, jossa kuitenkin syksyin keväin on vettä melkoisesti. Jaakko oli pimeänä syysyönä tulossa myllystä. Sillä kohdin ei puron yli vielä tuolloin ollut siltaa, oli vain paksuista parruista rustattu lautta. Jaakon ylittäessä jokea hänen hevosensa jalka painui lautan parrujen rakoon, johon se jäi puristukseen. Tällöin Jaakko hyppäsi jokeen ja rupesi kannattamaan hevostaan, koska sen jalka muuten olisi katkennut. Kolme tuntia hän seisoi kainaloitaan myöten syyskylmässä vedessä kannatellen heppaansa, jotta sen jalka ei olisi päässyt rakoon syvemmälle painumaan. Jaakon huudot kuuli Luukkalan vanhaisäntä, joka varhain aamulla oli menossa riihtä lämmittämään. Hän riensi apuun ja niin Jaakon hevonen pelastui. Luukkalan pappa piti Jaakon suoritusta yliinhimillisenä voimannäytteenä.

»Hänessä on jotakin suurenmoista»

Kuten sanottu Jaakko oli avulias mies, mutta pappeja hän jostakin syystä vihasi. Kunnes hän sitten tutustui Someron silloiseen kerkkoherraan Laaksiin. — Minun täytyy ihailla sitä miestä. Hänessä on jotakin suurenmoista, kun hänen silmänsä palavat ja hänen koko olemuksensa kuvastaa käsittämätöntä voimaa, sanoi khra Laaksi kerran isälleni. Epävieraanvaraisesta vastaanotosta huolimatta Laaksi kä-

vi Eskolinia usein tervehtimässä. Ja niin kävi, että Jaakko lakkasi pappeja morkkaamasta.

Jaakko pysyi koko ikänsä poikamiehenä. Torpan emännyyttä hoiteli hänen sisarensa, joka kuoli paljon myöhemmin. Ja hyvin torpassa elettiin. Jaakko näet oli tavattoman ahkera ja monitoiminen mies. Talvipuhteina hän mm. sorvaili puuesineitä ja keittipä hän potaskaakin, jota tarvittiin lasin valmistuksessa. Vaikka Jaakko on ollut kuolleena jo kohta viisikymmentä vuotta, hänen edesottamuksiaan ainakin täällä Talvisillalla edelleen muistellaan, mainitsi herastuomari Haltia.

Forssan Lehti 7. 3. 1967

Esko Viljanen

Palasia vapaan puhelintoiminnan tapahtumista Lounais-Hämeessä

I

Monikohan tämän hetken forssalaisista tulee ajatelleeksi, että heidän toimestaan on vapaata puhelintointa paikkakunnalla harjoitettu jo kohta 50 vuotta.

Tämän vuosisadan alkupuolella myös kaukopuheluliikenne kuului vapaan puhelintoiminnan piiriin ja Etelä-Suomessa tunnettiin hyvin Södra-Finlands Interurbana Telefonaktiebolag- niminen yhtiö, jonka yhteydet kulkivat Forssan kautta ja jolla oli paikalliskeskus Forssassa. Lounais-Hämeen alueella, suunnilleen samoissa paikoin kuin nytkin, oli pienehköjä itsenäisesti toimivia puhelinlaitoksia, joista puhelut suuntautuivat Forssan keskuksen kautta kaukotasolle.

Erään kaaviopiirroksen mukaan kaukoyhteydet olivat seuraavat: yksi 2-johtoinen yhteys Helsinkiin, yksi 2-johtoinen yhteys ja yksi 1-johtoinen yhteys Turkuun. Tampereelle sen sijaan oli peräti kaksi 2-johtoista yhteyttä. Hämeenlinna ei esiinny kaaviopiirroksessa. Tampereen suunta oli siis ensisijainen.

Vuoden 1919 vaihteessa yllämainittu yhtiö syystä tai toisesta halusi luopua Forssan keskuksestaan. Alustavien neuvottelujen jälkeen paikkakunnalla asiasta kiinnostuneiden henkilöiden kanssa tapahtumat johtivat siihen, että Forssaan päätettiin perustaa puhelinosuuskunta. Perustava kokous pidettiin jo 24. päivänä tammikuuta 1919 ollen kokouspaikkana vapaapalokunnan talo, joka sijaitsi leipuri Salmelan kiinteistössä nykyisen Koskisillan kohdalla, Loimijoen Sepänhaan puoleisella rannalla. Kokouksen puheenjohta-

jana toimi insinööri V. Kaimio ja pöytäkirjan laati maisteri E. Aaltonen.

Ensimmäinen hallitus sai seuraavan kokoonpanon: insinööri V. Kaimio, pankinjohtaja J. Kivikoski, kauppias F. J. Nurmela, kauppias H. Tirkkola sekä pankinjohtaja H. K. R. Fabritius. Jo tässä kokouksessa hallitus sai tehtäväkseen »ostaa Forssan puhelinlaitos».

Välittömästi kokouksen jälkeen ilmoittautui osuuskuntaan 53 jäsentä, jotka kaikki maksoivat säädetyn osuusmaksun 100 markkaa seuraavan maaliskuun 31 p:ään mennessä, joten varoja alkavalle yritykselle kertyi 5.300 markkaa. Jäsenmäärä lisääntyi kuitenkin nopeasti, sillä toiminnan alkaessa 1. 4. 1919 osuuskuntaan kuului 115 jäsentä, ja vuoden päättyessä oli jäsenmäärä 131. On muistettava, että Forssalla tällöin tarkoitettiin asuintaajamaa, joka oli ryhmittynyt Forssa O.Y.-nimisen puuvillatehtaan ympärille.

Keskus käsitti 200 tilaajanumeroa ja siirtyi osuuskunnan omistukseen 1. 4. 1919 päätetyllä kauppakirjalla ja kuitattiin maksetuksi yhden kuukauden ajaksi asetetulla vekselillä määrältään 20.100 markkaa. Pitempiaikainen 15.000 markan suuruinen laina järjestyi Tammelan Säästöpankista.

Keskus sijaitsi Hämeentiellä vastapäätä nykyistä Kerholaa, kauppias F. F. Laukkosen talossa, jossa nykyään toimii autoja koneliike. Viiden vuoden ajaksi oli vuokrattu kaksi huonetta ja eteisen käsittävä huoneisto osuuskunnan käyttöön 400 markan suuruista vuosivuokraa vastaan.

Kaukaisimmista liittymistä mainittakoon W. E. de la Chapelle (Saaren kartano) ja Nuutajärven lasitehdas Urjalassa. Tammelan kunnalla oli kolme puhelinta kytketty Forssan keskukseen, kunnallistoimisto, työnvälitystoimisto ja vaivaishoidon esimies.

Toiminnan alkaessa oli seuraavat »puhelinkeskusasemat» liitetty Forssan keskukseen: Tammela (2-yhteyttä), Koijärvi, Somero Osakeyhtiö, Jokioinen, Porras, Pellilä, Riihivalkama, Sukula, Teuro ja Torro. Ensimmäisen toimintavuoden aikana liitettiin Forssan keskukseen lisäksi Kaukjärven ja Someron puhelinosuuskuntien keskukset. Keskusten väliset yhteydet olivat kaikki yksijohtoisia, joten jatkuva hurina oli ilmeinen ja läpikuuluvaisuus verraton!

Forssan keskukseen yhdistetyiltä »keskusasemilta» perittiin liittymismaksuna 200 mk sekä velotettiin 20 markkaa »kaapilta», alin maksu kuitenkin oli 200 mk vuodessa. Järjestely aiheutti erinäisiä selvittelyjä ja neuvotteluja maaseutukeskusten kanssa ennenkuin maksuista päästiin yksimielisyyteen.

Osuuskunnan puhelinkeskus ryhtyi 1. 4. 1919 lähtien välittämään myös kaukopuheluja. Tämä aiheuttikin keskuksessa toimiville huomattavasti työtä, olihan puheluajat tarkoin merkittävä muistiin laskutusta varten, mikä sekin tapahtui osuuskunnan toimittamana. Interurbana

AB:n kanssa tehdyn sopimuksen mukaisesti (kestoaika 5 vuotta) osuuskunta sai korvauksena suorittamastaan työstä 12.000 markkaa vuodessa sekä 5 % perityistä kaukopuhelumaksuista. Sopimus osoittautui sittemmin erittäin epäedulliseksi. Mainittakoon, että v. 1919 kaukopuheluista perittiin 35.502,65 mk, josta perimispalkkio teki 1.775,10 mk.

Osuuskunnan palvelukseen siirtyivät seuraavat puhelinvälittäjät: Elsa Tähtinen, Hilja Mikkola, Elli Segersledt ja Aili Palmu. Näistä viimeksimainittu, joka oli aloittanut toimensa jo 15. 5. 1918, suoritti osaltaan merkittävän päivätyön Lounais-Hämeen puhelimien käyttäjien hyväksi 48 vuoden aikana työn päättyessä vasta 30. 6. 1966.

Ensimmäiseltä toimintavuodelta löytyy paperipalanen johon on merkitty koko osuuskunnan omaisuus arvoltaan 20.009 mk. Luettelo kertoo seuraavaa: 200:n johdon keskuspöytä, 2 kpl 100:n johdon ukkossuojia, virranvaihtaja, lataustaulu, patterikaappi, seinäkello, pöytä ja neljä tuolia, sänky vuoteineen, pesukaappi astioineen jne.

Toimintakertomuksessaan v. 1919 hallitus ei ole tyytyväinen saavutettuun taloudelliseen tulokseen. Ennakkolaskelmia sekotti jatkuva palkkojen nousu, eikä maksuja toimintavuoden aikana muutettu. Kuitenkin voitiin poistoihin merkitä 336,29 mk ja vararahastoon siirtää 100 mk.

Ylläesitetty tuntuu nyt kerrottuna varsin vaatimattomalta, mutta näin ei asianlaita suinkaan ollut. Työtä oli tehty ja vaivaa nähty sekä laskettu pohja vastaiselle toiminnalle. Voidaan todeta, että jo v. 1919 oli syntynyt nykyistä Forssan verkkoryhmää edeltävä toimialue, jopa suurempikin! Kolmen osuuskuntakokouksen lisäksi hallitus oli kokoontunut kahdeksan kertaa käsittelemään osuuskunnan asioita ja tällöin joutunut mitä kiperämpien ratkaisujen eteen, joista ei huvittavuuttakaan puuttunut. Käsitellyistä asioista pöytäkirjat kertovat mm. seuraavaa:

»Päätettiin lähettää sivukeskusasemille kirjeellinen kysely, missä pyydetään tietoa siitä, kuinka monta puhelinkaappia asemaan on johdettu. Samalla päätettiin ilmoittaa sivuasemilta kannettavien maksujen määrä».

Vakava oli palkattomina toimineiden hallituksen jäsenten vastuu. Tammelan Säästöpankista otetun lainan velkakirjassa mainitaan: »— — — jonka aikanaan takaisin maksamisesta kaikki Hallituksen jäsenet menevät täyteen ominaiseen takaukseen ollen rahaston hoitajalla (H. Tirkkola) oikeus mainittu laina ulosottaa niissä erissä ja aikoina kuin hän osuuskunnalle tarpeelliseksi katsoo».

»Siitä menettelystä, jonka mukaan on kannettava osuusmaksu n.s. takapuhelinkaapistakin päätettiin tehdä poikkeus Tammikauppaan nähden, koska sanotun kaupan takapuhelinta käytetään vain silloin kun henkilökunta ei ole liikehuoneustossa, siis liikkeen kiinniolo-aikana. Osuusmaksua takapuhelimesta ei näin ollen kanneta.»

»Valtioneuvoston päätöksen 15 §:n mukaan päätettiin keskusaseman henkilökunnalta vaatia kirjallinen sitoumus etteivät he muuten, paitsi ainoastaan sen seikan toteamiseksi jos puhelu vielä jatkuu, kuuntele keskusaseman kautta välitettyjä puheluja ja etteivät he kellekään sivulliselle ilmoita sitä, mitä he virassaan keskusasemalla tulevat tapahtuneista puheluista tietoonsa saamaan.»

Toimintaperiaate ja maksut olivat varsin yksinkertaiset. Nämä kävivät aikaa myöten paljon monimutkaisemmiksi, kuten tullaan toteamaan.

Forssan Lehti 13. 9. 1967

Armas Eskola

SISÄLLYS

Esko Viljanen: Lahnalammin Eeva pääsi keskellä yötä kirkkoonkin puhuttelemaan vainajia 3
Ida Karke: Hagertin mummu — railakas entisajan ronttismäkeläinen 9
Ida Karke: Savupirtin poika oli isäni 11
Ida Karke: «Me hukkaan syövät seurasimme äitiämme sirohameita myymään 14
Esko Viljanen: »Valokuvattaviksi tultiin ennen aikaan vakavina kuin kirkkoon« 17
Ida Karke: Ronttismäen lasten hupihetkiä ja leikkien lumoa entisaikaan 21
Ida Karke: Ronttismäen pienimpien ulkoilusta entisaikaan 23
Ida Karke: Mäen lasten ajanviettoa vuosisatamme alkamassa 26
Ida Karke: Tarinaa Forssan torin vaiheilta 29
Ida Karke: Tammesta ja sen haarakaupasta 31
Ida Karke: Mitä sisältyikään Ronttismäen lasten jokapäiväiseen leipään 33
Professori Esko Aaltosen viimeinen matka 36
Ida Karke: Kinkereistä ja kiertokoulusta 41
Ida Karke: Opintieni kukkia ja ohdakkeita 43
Ida Karke: Tulipaloista, Ronttismäen palotornista ja palokunnan juhlista 46
Kosti Paukkala: «Ellette tohtisi mitään tehdä tulkaa silti pappilaan syömään» 48
Esko Viljanen: Olisiko Forssan kaupungintalo säästettävä museotarkoituksiin? 51
Esko Viljanen: Vaikein tehtävä mielestäni oli vihaisen hevosen kengitys 55
Esko Viljanen: Eskolin Jaakko — Someron Talvisillan kuulu voimamies 58
Armas Eskola: Palasia vapaan puhelintoiminnan tapahtumista Lounais-Hämeessä 61